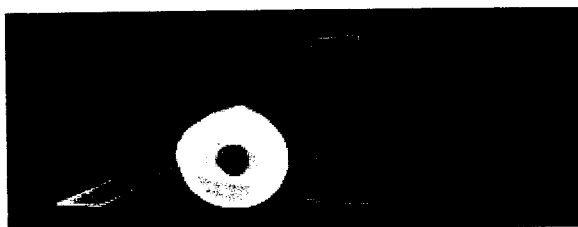

Een economisch rapport voor Delft

Deelrapport 1 'Delft maakt zijn toekomst'

Auteurs:
Peter Louter
Pim van Eikeren

Rapportnummer: 02020a
Bureau Louter
november 2003

Onderzoek in opdracht van de gemeente Delft
Contactpersoon bij opdrachtgever: Wim Eijkelenburg

Bureau Louter
Kluyverweg 2a
2629 HT Delft
Telefoon: 015-2682556
peter@bureaulouter.nl
www.bureaulouter.nl

Ten geleide

Dit vormt de eerste van drie deelrapportages voor het project 'Delft maakt zijn toekomst'. Delft wordt in dit deelrapport naar tal van economische indicatoren gepositioneerd ten opzichte van andere gebieden in Nederland. Vooralsnog wordt sterk vanuit de cijfers geredeneerd. De rapportage is in deze fase uiterst arm aan beleidsmatige conclusies gehouden. Ook moet worden opgemerkt dat in deze rapportage vooral de relatieve positie ten opzichte van andere gebieden centraal staat. Daarbij is vooral gezocht naar 'breedte' in het aantal beschouwde indicatoren. Bepaalde aspecten daarvan, zoals bijvoorbeeld ontwikkelingen op de kantorenmarkt zullen in het vervolg van dit onderzoek nog verder worden uitgewerkt dan nu in hoofdstuk 4 van dit rapport gebeurt.

Op een eerdere versie van dit rapport is commentaar geleverd door Frank Bazelmans (Syncera/VNO-NCW), Gert Jan van den Berg (TU Delft/ Technet), Jeroen Beelen, Jan Boumans, Cees Damen en Wim Eijkelenburg (allen gemeente Delft). Wij danken allen voor hun nuttige bijdrage. Zij kunnen echter niet verantwoordelijk worden gesteld voor de inhoud van dit rapport. De eindverantwoordelijk daarvoor berust bij Bureau Louter.

Delft
November 2003

Inhoudsopgave

1	Inleiding	1
2	Over economische vitaliteit	5
	2.1 Inleiding	5
	2.2 Economische vitaliteit in dit rapport	7
3	Benchmark Delft: De economische vitaliteit in perspectief	11
4	Capita selecta: MKB, starters en kantoren	19
	4.1 Midden- en kleinbedrijf	19
	4.2 Starters	21
	4.3 Kantoren	22
Bijlagen		
I	Bepalen scores economische vitaliteit	24
	I.1 Berekening indicatoren	24
	I.2 Bepalen rapportcijfers	29
II	Indelingen in sectoren	32
III	Gemeenten en kernsteden	33

1 Inleiding

Na een periode van trage economische ontwikkeling in het eerste deel van de jaren negentig is het de Delftse economie de laatste jaren voor de wind gegaan. Daaraan lagen zowel een krachtadig economisch beleid als een economische hoogconjunctuur op nationaal niveau ten grondslag. Momenteel is sprake van een moment van heroriëntatie. De nationale economie staat er volstrekt anders voor dan twee jaar geleden en het is nog onduidelijk hoe lang de economische malaise aanhoudt (en in hoeverre die Delft treft). Tevens staat Delft op het punt om een aantal grote economische projecten in de steigers te zetten (onder andere Delft Technopolis, Spoorzone project, Kantoorlocatie Station Zuid). Om zicht te krijgen op de te volgen economische koers bestaat behoefte aan inzicht waar Delft momenteel 'staat' in economisch opzicht en welke economische ontwikkelingen te voorzien zijn. Dat laatste zal uitdrukkelijk in regionaal perspectief moeten worden beschouwd. Delft moet zijn positie zien te vinden binnen Haaglanden, waarbij tevens rekening dient te worden gehouden met ontwikkelingen in het noordelijk deel van Rijnmond (bijvoorbeeld de plannen voor Schieveen).

Het laatste onderzoeksrapport (uit 1999) waarin een dergelijke analyse heeft plaatsgevonden, nam de periode tot 1998 in beschouwing¹. De gemeente Delft heeft te kennen gegeven behoefte te hebben aan actuelere cijfers en informatie. De gemeente Delft heeft daarom aan Bureau Louter verzocht een onderzoek uit te voeren waarin de volgende vragen centraal staan:

Welke groeiverwachtingen/ ontwikkelingsmogelijkheden bestaan er ten aanzien van:

- werkgelegenheid, onderscheiden naar economische sectoren;
- vraag naar bedrijfsruimte (bedrijventerreinen en kantoren);
- de arbeidsmarkt;
- de toegevoegde waarde van het bedrijfsleven.

Wat betekent dat voor het te voeren ruimtelijk-(economisch) beleid:

- Spoort het vigerende economische en ruimtelijke beleid met de te verwachten economische ontwikkelingen?
- Wat is het realiteitsgehalte wat betreft de haalbaarheid van de voorgenomen en reeds in gang gezette projecten?
- Welk economisch beleid dient Delft te voeren om de bestaande economische potenties te ondersteunen? Onder andere heeft dat betrekking op investeringen in wegen, infrastructuur, openbaar vervoer en onderwijs.
- Is het algemeen (economisch) imago van Delft in overeenstemming met de ambities? Zo niet, hoe kunnen imago en ambities dan beter op elkaar worden afgestemd?

In deze eerste deelrapportage staat een beoordeling van de huidige economische positie van Delft: in regionaal perspectief centraal. Daarbij is Delft vergeleken met een aantal 'referentiegebieden', namelijk: andere grote en middelgrote steden in Nederland; de regio Haaglanden; een

¹ Zie Louter, P.J. en P.A. de Ruijter (1999) *De economie van Delft: op weg naar 2010*, TNO Inro, Delft.

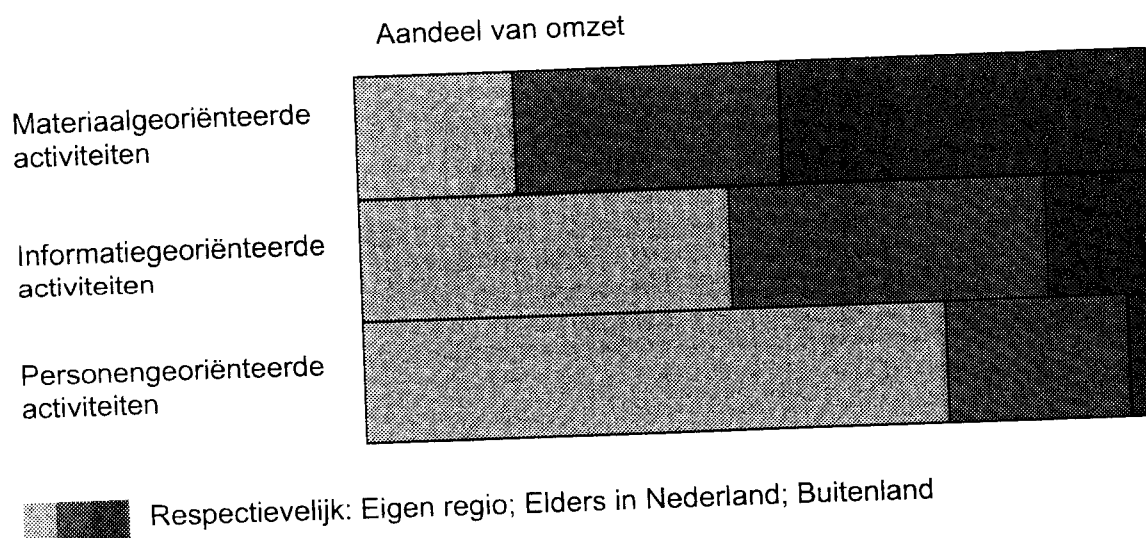
'benchmark' van andere, vergelijkbare steden. Die andere steden zijn Hilversum, Haarlem, Leiden en Dordrecht. Het gaat om steden met rond de 100.000 inwoners die liggen nabij grote steden in de Randstad.

Benchmark huidige economische positie Delft

In het onderzoek voor Elsevier, dat op 25 oktober 2003 is verschenen, wordt de economische vitaliteit van gemeenten vergeleken². Daarin zijn gemeenten op een groot aantal indicatoren beoordeeld. De beoordelingen hebben plaatsgevonden in de vorm van een economisch rapport. Tevens zijn enige thema's uitgewerkt, namelijk ontwikkelingen op de kantorenmarkt, de rol van het midden- en kleinbedrijf in de gemeentelijke economie en gemeentelijke verschillen in het aantal starters. De resultaten uit dit onderzoek worden in deze deelrapportage toegepast op Delft.

In het economisch rapport is de gemeentelijke economie ten eerste gesplitst in een drietal brede typen economische activiteiten, namelijk *materiaalgeoriënteerde activiteiten* (bijvoorbeeld industrie, groothandel en transport en bouwnijverheid), *informatiegeoriënteerde activiteiten* (de kantorensector) en *personeegeoriënteerde activiteiten* (commerciële en niet-commerciële voorzieningen). Qua type locaties zijn die drie typen activiteiten voornamelijk te vinden op respectievelijk bedrijventerreinen, kantoorlocaties en in de binnenstad/ stadsdeelcentra/ verspreid in de woonbebouwing. Het zijn dus min of meer afzonderlijke 'segmenten' gezien door de bril van het ruimtelijk beleid. In paragraaf 2.2 zal daar nader op worden ingegaan. Zie ook bijlage II voor een overzicht welke economische sectoren tot de drie typen activiteiten zijn gerekend. Ook bestaan er verschillen in de ruimtelijke reikwijdte van de markten waarop de drie brede typen economische activiteiten opereren. Indien een onderscheid wordt gemaakt in regionale, nationale en internationale markten, dan kan de volgende figuur worden opgesteld³.

Figuur 1.1 Marktoriëntatie per breed type economische activiteiten

² Zie ook Bureau Louter (2003) *Het Nederlands kampioenschap economisch vitale gemeenten*, Delft.

³ De aandelen die in de figuur zijn weergegeven zijn niet gebaseerd op daadwerkelijk gemeten waarnemingen, maar zijn illustratief.

Een aanzienlijk deel van de omzet van materiaalgeoriënteerde activiteiten bestaat uit export. Dat geldt met name voor industrie en land- en tuinbouw. Anderzijds wordt ook een deel van de omzet bepaald door regionale klanten (bijvoorbeeld transportbedrijven in het Westland). Informatiegeoriënteerde activiteiten ontleen hun omzet voor een deel aan export (bijvoorbeeld buitenlandse klanten voor ICT-bedrijven). Het grootste deel van de omzet wordt echter op de binnenlandse markt gerealiseerd, gedeeltelijk binnen de eigen regio en gedeeltelijk in andere regio's in Nederland. Voor de personengeoriënteerde activiteiten tenslotte geldt dat van 'export' nauwelijks sprake is. Tevens is een aanzienlijk deel van de omzet gericht op de regionale markt. Daarop bestaan overigens wel uitzonderingen. Een deel van de omzet van detailhandel, vrijetijdsbesteding, onderwijs en de zorgsector wordt buiten de eigen regio gerealiseerd.

Ten tweede is een onderscheid gemaakt in twee typen 'prestatieometers', namelijk de huidige *productiestructuur* (welke typen activiteiten zijn er op dit moment gevestigd) en de *groei-prestaties* (hoe heeft het bedrijfsleven zich sinds het midden van de jaren negentig ontwikkeld in termen van werkgelegenheid, toegevoegde waarde en aantal starters). Daarnaast is ingegaan op het *vestigingsklimaat* (kenmerken van een gemeente of de omgeving van een gemeente die bepalend zijn voor de aantrekkelijkheid als vestigingsplaats voor bedrijven).

De resultaten van het 'benchmark-onderzoek' zijn besproken in hoofdstuk 3. Eerst echter wordt in hoofdstuk 2 nader ingegaan op de vraag hoe de gemeten 'economische vitaliteit' moet worden geïnterpreteerd.

In hoofdstuk 4 zal aan een aantal indicatoren aandacht worden besteed (steeds vergeleken met andere gebieden in Nederland en in Haaglanden-perspectief), namelijk:

- de ontwikkeling van kantoorlocaties⁴: een overzicht waar in Haaglanden de belangrijkste concentraties van kantoren zijn te vinden, hoe die locaties zich in de periode 1988-2002 hebben ontwikkeld en de positie die Delft daarbinnen inneemt. Daarnaast wordt aangegeven welke Haaglandse locaties zich in de nationale top-100 bevinden.
- de rol van het midden- en kleinbedrijf: een overzicht waar in Haaglanden zich de belangrijkste concentraties van het MKB bevinden (vestigingen met minder dan honderd werknemers), onderscheiden naar materiaalgeoriënteerde, informatiegeoriënteerde en personengeoriënteerde activiteiten. Daarnaast wordt aangegeven welke locaties zich in de nationale top-100 bevinden. Dat is op dezelfde wijze gebeurd als in het onderzoek van Bureau Louter/ Elsevier van vorig jaar, waarin de toegevoegde waarde per vierkante kilometer voor de *totale* bedrijvigheid werd bepaald (zie de Elsevier van 23 oktober 2002). Het midden- en kleinbedrijf (MKB) wordt gezien als een belangrijke 'banenmotor' (hoewel daar recentelijk wat minder sprake van lijkt te zijn).
- Het aantal starters in de periode 1996-2002. Daarbij wordt de positie van Delft (aantal starters per duizend inwoners tussen 15 en 65 jaar) bepaald ten opzichte van de andere gemeenten in Haaglanden en ten opzichte van alle gemeenten in Nederland. Dat gebeurt voor het totaal aantal starters, maar tevens voor een onderverdeling naar tien typen economische activiteiten. Juist in tijden van economische stagnatie kan ondernemerschap een belangrijke impuls vormen om weer uit het dal te komen.

⁴ Locaties zijn zowel wat betreft kantoren als wat betreft het midden- en kleinbedrijf beschouwd als aaneengesloten gebieden met een oppervlakte van een vierkante kilometer.

Bureau Louter, 7 november 2003
Een economisch rapport voor Delft
M02020 Declrapport 1

2 Over economische vitaliteit

2.1 Inleiding

Nederland heeft in het tweede deel van de jaren negentig een groei van de werkgelegenheid met drie procent per jaar gekend. Dat is in historisch en internationaal perspectief een unieke prestatie geweest. Sinds daarover in Nederland statistieken bekend zijn, is het aantal banen niet over langere tijd zo sterk toegenomen. En in een onderzoek naar de economische prestaties van regio's in Noordwest-Europa in de periode 1993-2001 komen de Nederlandse regio's uitstekend uit de bus⁵. Een aantal factoren heeft daarbij (in combinatie) een rol gespeeld. Ten eerste heeft Nederland een grote inhaalslag gemaakt wat betreft de arbeidsparticipatie van vrouwen. Ten tweede heeft een breed gedragen politiek van loonmatiging (het 'poldermodel') geleid tot een verbetering van de concurrentiepositie op exportmarkten. En ten derde is de gerealiseerde economische groei voor een groot deel omgezet in een toename van de werkgelegenheid. Ofte wel: de macro-economische productiviteitsgroei heeft zich matig ontwikkeld. Terwijl de werkgelegenheidsgroei in historisch en internationaal perspectief zeer hoog was sinds het midden van de jaren negentig, bleef de productiviteitsgroei in historisch en internationaal perspectief juist achter. Een en ander heeft uiteindelijk geleid tot een werkloosheidspercentage dat vergeleken met de ons omringende landen nog steeds op een veel lager niveau liggen. Dit ondanks het feit dat de werkloosheid recentelijk is toegenomen in Nederland, iets waarvan overigens ook in de ons omringende landen sprake is geweest. Tevens is het aantal werkende mensen per inwoner tussen 15 en 65 jaar (de zogenaamde 'netto-participatiegraad') sterk toegenomen in Nederland.

Momenteel hapert de Nederlandse banenmachine echter. De ontwikkeling van de werkgelegenheid loopt in Europees perspectief niet meer voorop, maar eerder iets achterop. En op internationale ranglijsten van de concurrentiekracht van landen zakt Nederland de laatste twee jaar. Deze macro-economische ontwikkelingen sijpelen in meerdere of mindere mate door naar gemeenten en regio's. De werkloosheid neemt weer toe, bedrijventerreinen lopen aanmerkelijk minder snel vol dan in het recente verleden, na tijden van krapte op de kantorenmarkt nemen de leegstandspercentages snel toe en ook het aantal startende ondernemingen loopt weer wat terug.

De economische problemen zijn overigens niet overal in Nederland even groot. Regio's met een hechte, 'vitale', economische basis zullen zich snel kunnen herstellen en voorop lopen op het moment dat de economie weer aantrekt. De metafoor van de 'vitaliteit' van gebieden wordt in dit onderzoek gehanteerd om te bepalen hoe gemeenten in economische zin scoren. Daarbij is ingegaan op de huidige situatie en ontwikkelingen in een recent verleden. De 'huidige' situatie heeft daarbij overigens betrekking op de situatie per begin 2002 en de 'recente ontwikkelingen' op de periode 1996-2002. Nog recentere gegevens zijn vooralsnog beperkt beschikbaar. Slechts een deel van de economische neergang wordt in dit onderzoek dus meegenomen. Het is daarom

⁵ Zie Louter, P.J., W. van Eikeren, G. Allaert, F.J. Bade, P. Cabus en M. Kiehl (2003) *De economische hittekaart van Noordwest-Europa; Nederlandse regio's in Europees Perspectief*. Bureau Louter/ Ministerie van Economische Zaken, Delft/ Den Haag. Rapport (gratis) te bestellen via de website van het Ministerie van Economische Zaken (www.minez.nl).

van belang om van het begin af aan duidelijk te maken wat aan de hand van dit onderzoek wel en wat niet wordt gemeten. Dat gebeurt in twee stappen. In de eerste stap wordt aangegeven dat er drie verschillende manieren zijn om het economisch 'wel en wee' van een gemeente of regio te bepalen, namelijk het 'verdienvermogen', 'economische prestaties' en de 'sociaal-economische situatie'. In de tweede stap wordt ingegaan op het verschil tussen 'monitoring', 'economische vitaliteit' en 'prognoses'.

Verdienvermogen, economische prestaties en sociaal-economische situatie

Het wel en wee van de regionale of stedelijke economie kan op drie manieren worden bepaald:

1. Het 'verdienvermogen' van een regio, gemeente of locatie. Het verdienvermogen wordt uitgedrukt als de bruto toegevoegde waarde (de totale opbrengst van economische activiteiten die overblijft na aftrek van ingekochte goederen en diensten). De toegevoegde waarde kan voor een bepaald jaar worden berekend per inwoner of per vierkante kilometer. Dat laatste is gebeurd in een onderzoek van Bureau Louter dat vorig jaar in Elsevier is gepubliceerd. De uitkomst van het totaal aan economische processen wordt hierbij dus uitgedrukt in één centrale indicator: de toegevoegde waarde.
2. De kracht van de economie, bepaald op basis van het combineren van diverse indicatoren. Er kan dan een samengestelde indicator worden opgesteld. Daarop wordt in dit rapport het label 'economische prestaties' geplakt. Daarbij staat hier vooral het aantal arbeidsplaatsen en in mindere mate de toegevoegde waarde centraal. Er wordt dus een directe relatie gelegd met werk en verdiende inkomens uit dat werk. De relatie tussen economische prestaties en regionale welvaart is daarmee meer direct dan de relatie tussen verdienvermogen en regionale welvaart. Wat die laatste relatie betreft is namelijk sprake van twee typen 'lekken'. Ten eerste zal binnen meervestigingsondernemingen een deel van de in een vestiging verdiende guldens worden herverdeeld over andere vestigingen buiten het gebied, in binnen- of buitenland, en niet ten goede komen aan de werknemers van de eigen vestiging. Ten tweede zal een deel van de verdiende guldens het gebied verlaten in de vorm van afdrachten aan de Rijksoverheid en dus grotendeels niet rechtstreeks ten goede komen aan inwoners van het gebied.
3. De 'sociaal-economische situatie' of 'welvaart' die kan worden gemeten aan de hand van indicatoren als inkomen, werkloosheid en de mate waarin kan worden deelgenomen aan het arbeidsproces. De welvaart in een gemeente wordt niet alleen bepaald door de economische prestaties van de eigen gemeente, maar ook door de economische prestaties van omliggende gemeenten, bijvoorbeeld steden die veel werk bieden. Typische 'forenzengemeenten' kunnen daardoor een hoge welvaart combineren met zwakke (eigen) economische prestaties.

Monitoring, economisch vitaliteit en prognoses

Het verdienvermogen, de economische prestaties en de welvaart kunnen op verschillende wijzen worden gemeten, namelijk op basis van (korte termijn) *monitoring*, middellange termijn monitoring (hier kortweg aangeduid als '*economische vitaliteit*') en *prognoses* (verwachtingen voor de toekomst). Om in termen van de gezondheidsmetafoor te blijven wordt bij korte termijn '*monitoring*' geconstateerd dat de patiënt griep heeft en wordt bij '*economische vitaliteit*' bepaald of de patiënt de laatste tijd vaak ziek is en hoe het met de huidige algemene gezondheidstoestand is gesteld. Bij '*prognoses*' bepaalt een medisch deskundige op basis van een medisch onderzoek welke gezondheidsrisico's voor iemand gelden. Dat kan gebeuren door het huidige medisch dossier (de huidige economische vitaliteit) representatief te achten voor de toekomst. Het gaat hierbij dus om een trendextrapolatie. Ook kan een meer uitgebreid onderzoek plaatsvinden, waarbij niet alleen naar het verleden wordt gekeken, maar ook een individueel gezondheidsonderzoek wordt verricht en eventueel via persoonlijke kenmerken een profiel wordt

opgesteld dat wordt vergeleken met ervaringen met een groep personen met hetzelfde profiel. (Dit is de wijze waarop verzekeringsmaatschappijen werken.)

In hoofdstuk 3 van deze deelrapportage is sprake van een benadering volgens de lijn van *middellange termijn monitoring* (de economische vitaliteit). Geconstateerd kan dan worden dat Nederland op dit moment heeft te lijden onder een griep epidemie. Daardoor zijn ook diverse gemeenten die normaal gesproken een goede gezondheid kennen op dit moment wat griepig. Ze zijn echter naar verwachting vitaal genoeg om zich snel weer te herstellen. Dat neemt niet weg dat het altijd zo kan zijn dat de gezondheidstoestand zich meer structureel in gunstige of ongunstige zin zal ontwikkelen. ('Behaalde resultaten uit het verleden bieden geen garantie voor de toekomst'.) Meer geavanceerde prognosemethodieken dan trendextrapolatie kunnen daar zicht op geven. Dat zal in het vervolg van dit onderzoek gebeuren.

2.2 Economische vitaliteit in dit rapport

Inzicht in verschillen in economische vitaliteit kan op verschillende terreinen een rol spelen. Gedacht kan worden aan het Grote Steden Beleid, omdat de economische vitaliteit van een gebied mede het welvaartsniveau van de inwoners bepaalt. Daarnaast bestaat behoefte aan inzicht in de economische ontwikkelingspotenties omdat daaraan vraag naar ruimte voor bedrijvigheid is gekoppeld. Planologische vraagstukken spelen op verschillende ruimtelijke schaalniveaus. Op nationaal niveau is sprake van ruimtelijk orderingsbeleid. Provincies hebben behoefte aan inzicht in de vraag naar ruimte bij het opstellen van streekplannen. En gemeenten zoeken naar informatie over de te verwachten economische groei, omdat zij noch te veel bedrijventerreinen willen aanleggen (kosten door rente-verlies) noch te weinig (waardoor de werkgelegenheid niet kan groeien). Ook in de vastgoed-branchen is zicht op regionale/lokale economische vitaliteit en ontwikkelingspotenties van cruciaal belang, onder andere bij het ontwikkelen van kantoorruimte.

Om een gezonde economische ontwikkeling te waarborgen moet zicht bestaan op het plannen van voldoende bedrijventerreinen, op het ontwikkelen van voldoende kantoorlocaties en op het zorgdragen van voldoende voorzieningen. (in alle gevallen van de juiste kwaliteit en op de juiste locaties). Bedrijventerreinen, kantoorlocaties en voorzieningen spelen elk een rol bij het ruimtelijk beleid en tot op zekere hoogte ook bij het arbeidsmarktbeleid. In dit onderzoek is de economie daarom onderverdeeld in drie typen economische activiteiten, namelijk:

1. materiaalgeoriënteerde activiteiten, die zich bezighouden met de winning, productie en distributie van materiële goederen. Daartoe behoren onder andere land- en tuinbouw, industrie, bouwnijverheid en groothandel en transport. Het zijn typen bedrijvigheid die de ruimte zoeken en (met uitzondering van land- en tuinbouw) vaak op bedrijventerreinen zijn te vinden;
2. informatiegeoriënteerde activiteiten, die zich bezighouden met het verkrijgen, verwerken en verstrekken van informatie. Daartoe behoren onder andere het bank- en verzekeringswezen, zakelijke dienstverlening (inclusief ICT) en openbaar bestuur. Het zijn typen bedrijvigheid die voor het overgrote deel in kantoren zijn gevestigd;
3. personeelgeoriënteerde activiteiten, die zich bezighouden met allerlei typen directe dienstverlening aan particulieren. Daartoe behoren onder andere detailhandel, vrijetijdsactiviteiten, gezondheidszorg en onderwijs. Het zijn typen bedrijvigheid die zijn gevestigd in de woonbebouwing of op goed voor het publiek bereikbare andere locaties.

Per combinatie van enerzijds type economische activiteiten en anderzijds de prestatieparameters economische structuur en economische groeiprestaties (totaal drie maal twee is zes combinaties)

en voor het vestigingsklimaat zijn vervolgens ongeveer tien indicatoren bepaald die leiden tot een score in de vorm van een rapportcijfer.

De *output* van het benchmark-onderzoek is een 'economisch rapport' voor Delft. Delft is daarbij vergeleken met de economie van Haaglanden, de gemiddelde score voor de 'benchmark' van steden en het gemiddelde over in totaal 32 Nederlandse steden⁶. De vergelijking is gemaakt voor:

- de totaalscore;
- de score per type activiteiten (materiaalgeoriënteerde, informatiegeoriënteerde en personengeoriënteerde activiteiten);
- de score voor de productiestructuur, de groeiprestaties en het vestigingsklimaat;
- per type activiteit de scores op productiestructuur en groeiprestaties (in totaal dus zes scores)
- de scores op alle individuele indicatoren.

De scores op de indicatoren zijn veelal bepaald ten opzichte van het aantal inwoners tussen 15 en 65 jaar in de gemeente. Daardoor hebben 'kleine' gemeenten in principe dezelfde kans op een hoge score als 'grote' gemeenten. In tabel 2.1 zijn alle indicatoren weergegeven. In bijlage I is aangegeven hoe de verschillende indicatoren zijn berekend. Tevens is daar aangegeven hoe de rapportcijfers zijn vastgesteld. In grote lijnen zijn de volgende indicatoren onderscheiden.

Structuur materiaal-, informatie- en personengeoriënteerd.

Bepaald is per breed type bedrijvigheid het aantal arbeidsplaatsen per inwoner tussen 15 en 65 jaar in de gemeente, zowel voor het totaal als voor een aantal onderscheiden sectoren (zes bij materiaalgeoriënteerd, vier bij informatiegeoriënteerd en vier bij personengeoriënteerd). Daaraan zijn als indicatoren toegevoegd de mate van spreiding van activiteiten over verschillende sectoren, de arbeidsproductiviteit (toegevoegde waarde per eenheid arbeid), de werkgelegenheid in kleine bedrijven (minder dan twintig arbeidsplaatsen) en de mate waarin groeisectoren zijn oververtegenwoordigd. Voor materiaalgeoriënteerde activiteiten is daar nog het aantal uitgegeven hectares bedrijventerrein en voor informatiegeoriënteerde activiteiten het kantoorareaal aan toegevoegd.

Groeiprestaties materiaal-, informatie- en personengeoriënteerd.

Ten eerste is de ontwikkeling van het aantal arbeidsplaatsen tussen 1996 en 2002 bepaald, uitgedrukt ten opzichte van het aantal inwoners tussen 15 en 65 jaar dat gemiddeld in die periode in de gemeente woonde. Dat is gebeurd voor het totaal en naar de onderscheiden economische sectoren per breed type bedrijvigheid. Ook is per type bedrijvigheid bepaald of een gemeente, gegeven de mix aan bedrijvigheid, een relatief hoge of lage groei heeft gekend. Daarnaast is per breed type bedrijvigheid het aantal starters per inwoner tussen 15 en 65 jaar berekend, ook weer met een onderscheid naar een aantal sectoren. Tenslotte is de uitgifte van bedrijventerreinen (bij materiaalgeoriënteerde activiteiten) en de nieuwbouw van kantoren (bij informatiegeoriënteerde activiteiten) bepaald.

Vestigingsklimaat.

Het gaat hierbij om indicatoren voor kenmerken van de lokale of regionale economie die de economische groei beïnvloeden, zoals nationale en internationale ligging, dichtheid van economische activiteiten, ligging aan het wegennet, beschikbare ruimte, ontwikkeling en kwaliteit van het arbeidsaanbod, ontwikkeling van het aantal inwoners en het inkomen per inwoner en de hoeveelheid uitgeefbaar bedrijventerrein.

⁶ Zie bijlage III voor de relevante gebiedsindeling in dit onderzoek.

De samengestelde indicator voor de economische vitaliteit van gemeenten bestaat gedeeltelijk uit indicatoren die de huidige situatie (per 2002) in beeld brengen en gedeeltelijk uit indicatoren voor ontwikkelingen in de periode tussen 1996 en 2002. In die tijd nam de welvaart in Nederland nog sterk toe, hoewel de economische crisis zich aan het einde van die periode al aandiende.

Tabel 2.1 *Indicatoren voor economische vitaliteit*

Materiaalgeoriënteerd	Informatiegeoriënteerd	Personengeoriënteerd
Structuur materiaalgeoriënteerde activiteiten 2002	Structuur informatiegeoriënteerde activiteiten 2002	Structuur personengeoriënteerde activiteiten 2002
RV Land- en tuinbouw RV Kennisintensieve industrie RV Overige industrie RV Bouwnijverheid RV Groothandel RV Transport RV Totaal Totaal uitgegeven bedrijventerreinen Spreiding over sectoren Arbeidsproductiviteit RV Kleine bedrijven Vertegenwoordiging groeisectoren	RV Bank-/verzekeringswezen RV ICT RV Zakelijke diensten RV Openbaar bestuur RV Totaal Kantoorruimte Spreiding over sectoren Arbeidsproductiviteit RV Kleine bedrijven Vertegenwoordiging groeisectoren	RV Detailhandel/reparatie RV Onderwijs RV Zorgsector RV Vrijtijdsactiviteiten RV Totaal Spreiding over sectoren Arbeidsproductiviteit RV Kleine bedrijven Vertegenwoordiging groeisectoren
Vestigingsklimaat voor bedrijven (voor alle typen economische activiteiten)		
Toename arbeidsaanbod Ligging aan wegen Nationale ligging Agglomeratievoordelen Hoeveelheid uitgeefbaar terrein Europese ligging Beschikbare ruimte Gemiddeld opleidingsniveau beroepsbevolking Toename inwoners Ontwikkeling inkomen per inwoner		
Groei materiaalgeoriënteerde activiteiten 1996-2002	Groei informatiegeoriënteerde activiteiten 1996-2002	Groei personengeoriënteerde activiteiten 1996-2002
Groei Kennisintensieve industrie Groei Overige industrie Groei Bouwnijverheid Groei Groothandel Groei Transport Groei Totaal Starters Industrie Starters Bouwnijverheid Starters Distributie Groei, afwijking van verwachte groei Uitgifte bedrijventerreinen	Groei Bank-/verzekeringswezen Groei ICT Groei Zakelijke diensten Groei Openbaar bestuur Groei Totaal Starters ICT Starters Zakelijke diensten Groei, afwijking van verwachte groei Nieuwbouw kantoorruimte	Groei Detailhandel/reparatie Groei Onderwijs Groei Zorgsector Groei Vrijtijdsactiviteiten Groei Totaal Starters Detailhandel/reparatie Starters Overige diensten Starters Vrijtijdsactiviteiten Groei, afwijking van verwachte groei

Toelichting: RV = Relatieve vertegenwoordiging

3 Benchmark Delft: De economische vitaliteit in perspectief

De economische vitaliteit van Delft wordt hier naar verschillende aspecten en met verschillende andere gebieden vergeleken. Daarbij wordt eerst ingegaan op de totaalscore voor de economische vitaliteit, wordt vervolgens een onderscheid gemaakt naar een aantal aspecten waaruit de economische vitaliteit is opgebouwd en wordt tenslotte het volledige 'economisch rapport' van Delft, met in totaal zeventig indicatoren, besproken en vergeleken met andere gebieden.

Binnen de groep van in totaal 426 gemeenten (of combinaties van kleine gemeenten) nemen de 32 kernsteden van agglomeraties (zie bijlage III voor de wijze waarop tot deze lijst is gekomen) alle een positie bij de eerste 150 in (zie tabel 3.1). Delft neemt positie 113 in en positie 28 binnen de groep kernsteden. Gezien de, vergeleken met het begin van de jaren negentig, gunstige economische ontwikkeling in Delft in de periode 1996-2002 valt dat mogelijk wat tegen. Bedacht moet echter worden dat in Nederland als geheel in die periode sprake is geweest van een groei van de werkgelegenheid met ongeveer drie procent per jaar. Vergeleken met de 'benchmark-steden' scoort Delft vergelijkbaar met Leiden en Haarlem maar lager dan Hilversum en Dordrecht.

De vergeleken met de meeste andere steden matige score voor Delft hangt ook samen met de unieke positie tussen twee grote steden (Rotterdam en Den Haag). Het aantal mogelijke locaties voor bedrijven en instellingen in de omgeving is daardoor voor Delft veel groter dan voor steden als bijvoorbeeld 's-Hertogenbosch en Zwolle. Daar bestaat nauwelijks een keuze voor bedrijven en instellingen die in hun regio een locatie in een stedelijk gebied zoeken. Ofte wel: Delft heeft in relatief sterke mate te maken met concurrentie in de regio.

Uit tabel 3.1 blijkt ook dat steden in de Noordvleugel van de Randstad veelal een hogere economische vitaliteit kennen dan steden in de Zuidvleugel van de Randstad. Dat geldt met name voor de grote steden. De posities 19 en 20 van Rotterdam en Den Haag steken schril af tegen de posities 3 en 6 van Utrecht en Amsterdam. En ook Amersfoort, Zeist en Hilversum (Noordvleugel) scoren hoger dan Leiden, Delft en Dordrecht (Zuidvleugel).

Vergeleken met de andere gemeenten in Haaglanden neemt Delft positie 7 in van in totaal dertien gemeenten (Maasland en Schipluiden zijn samengevoegd). De eerste positie binnen Haaglanden wordt ingenomen door Wateringen. Dat is het gevolg van het op de markt komen van maar liefst drie bedrijventerreinen in de periode 1996-2002, net buiten Haags grondgebied (Zwethove, Wateringse Veld en Westland Business Centre). De Haaglandse sub-top wordt gevormd door Den Haag, tuinbouwcentrum Naaldwijk, kantorenkern Rijswijk en groeikern Zoetermeer. Hoewel Haaglanden binnen de groep van 426 gemeenten in Nederland geen echte topposities inneemt, geldt voor acht van de dertien gemeenten toch dat zij ruim boven het nationaal gemiddelde scoren.

Bij de niet al te hoge positie van Leidschendam-Voorburg moet bedacht worden dat met de gemeentelijke herindeling van 2002 bedrijventerrein Forepark is overgegaan naar Den Haag. Het ging daarbij om ongeveer 8000 arbeidsplaatsen. Pijnacker-Nootdorp is vooralsnog, ondanks het op de markt komen van bedrijventerrein Ruyven, voornamelijk een forensengemeente. Zoals in hoofdstuk 2 al is aangegeven: De economische vitaliteit meet de omvang van, de ontwikkeling van en het vestigingsklimaat voor bedrijven en instellingen in de gemeente, niet de welvaart van de inwoners.

Tabel 3.1 Economische vitaliteit van 32 kernsteden in Nederland

Positie Steden	Gemeente	Positie 426 gebieden	Cijfer
1	's-Hertogenbosch	3	7.85
2	Zwolle	7	7.70
3	Utrecht	9	7.64
4	Amersfoort	11	7.59
5	Breda	12	7.59
6	Amsterdam	14	7.53
7	Eindhoven	25	7.44
8	Zeist	28	7.39
9	Apeldoorn	34	7.31
10	Tilburg	41	7.25
11	Venlo	42	7.25
12	Hilversum	44	7.24
13	Dordrecht	49	7.22
14	Groningen	50	7.22
15	Arnhem	52	7.20
16	Nijmegen	59	7.14
17	Almelo	60	7.14
18	Maastricht	62	7.13
19	Rotterdam	65	7.12
20	Den Haag	68	7.08
21	Alkmaar	71	7.05
22	Leeuwarden	72	7.05
23	Helmond	74	7.05
24	Deventer	82	7.01
25	Hengelo	95	6.93
26	Enschede	104	6.90
27	Leiden	108	6.87
28	Delft	113	6.84
29	Haarlem	120	6.82
30	Sittard-Geleen	133	6.73
31	Velsen	141	6.70
32	Heerlen	150	6.67

Tabel 3.2 Economische vitaliteit van gemeenten in Haaglanden

Positie Haaglanden	Gemeente	Positie 426 gebieden	Cijfer
1	Wateringen	19	7.48
2	Rijswijk	56	7.17
3	Naaldwijk	58	7.17
4	Den Haag	68	7.08
5	Zoetermeer	70	7.06
6	Monster	110	6.86
7	Delft	113	6.84
8	Maasland Schipluiden	135	6.72
9	De Lier	217	6.41
10	Leidschendam-Voorburg	258	6.29
11	Pijnacker-Nootdorp	284	6.19
12	's-Gravenzande	333	6.02
13	Wassenaar	336	6.01

Na deze eerste positiebepaling wordt de economische vitaliteit verder uiteengehaald in deelaspecten en met een aantal referentiegebieden vergeleken (zie tabel 3.3). Als

'referentiegebieden' dienen Haaglanden, de benchmark-steden (Leiden, Haarlem, Hilversum en Dordrecht) en het gemiddelde voor alle 32 kernsteden.

Delft blijkt vooral goed te scoren op informatiegeoriënteerde activiteiten (bank- en verzekeringswezen, ICT, zakelijke dienstverlening, openbaar bestuur). Het betreft activiteiten die voor een groot deel in kantoren zijn gevestigd. Ook op personengeoriënteerde activiteiten (Detailhandel en horeca, zorgsector, onderwijs) scoort Delft een ruime voldoende. Op materiaalgeoriënteerde activiteiten echter scoort Delft uiterst matig. De industriestad van weleer heeft in een aantal decennia tijd een transformatie doorgemaakt naar een stad die vooral gespecialiseerd is in kennisintensieve dienstverlening.

De economische structuur (de omvang en kenmerken van de gevestigde bedrijvigheid in een stad) in Delft is ruim voldoende. Gemeten naar groeiprestaties en vestigingsklimaat scoort Delft echter slechts conform het nationaal gemiddelde. De exacte achtergronden daarvan zullen duidelijker aan het licht komen bij het hierna te bespreken 'economisch rapport'.

Het verschil tussen structuur en groei per breed type economische activiteiten maakt duidelijk dat er vooral voor personengeoriënteerde activiteiten een groot verschil bestaat: Delft scoort matig wat betreft groei van die activiteiten in de periode 1996-2002, terwijl een prima rapportcijfer voor de structuur wordt gescoord.

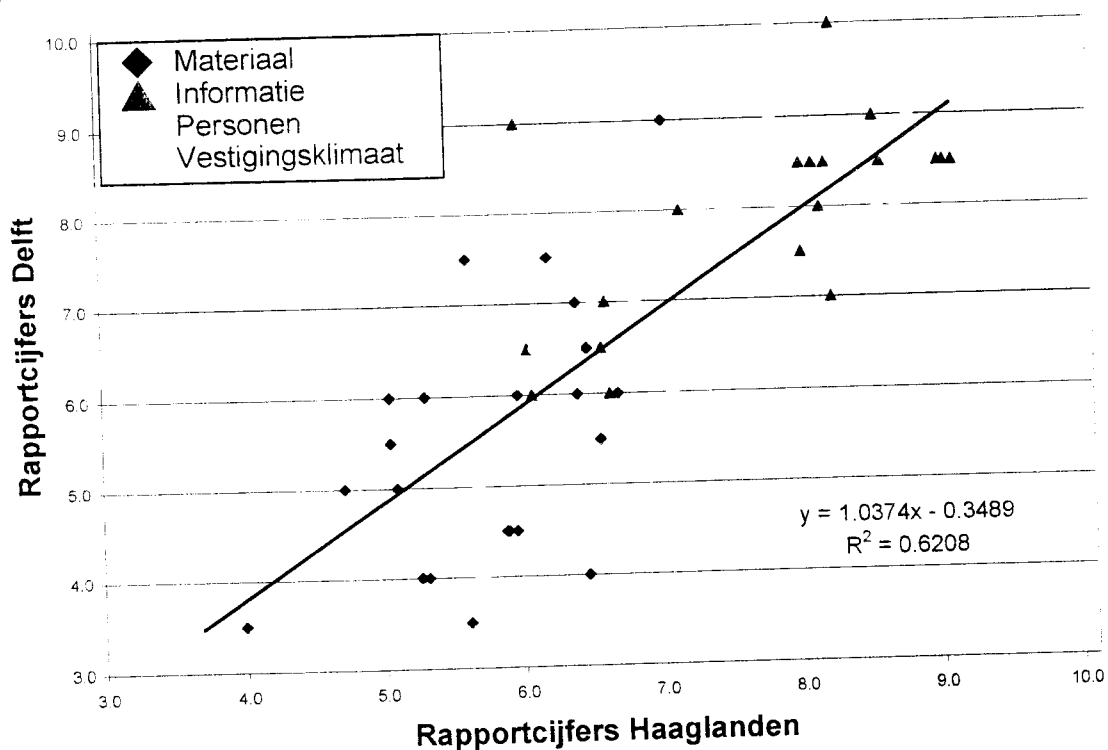
Hoe komt Delft er van af bij een vergelijking met andere gebieden? Het profiel van Delft blijkt opvallend sterk overeen te komen met het profiel van Haaglanden als geheel. Ter illustratie is figuur 3.1 opgesteld, waarin de rapportcijfers voor Delft en Haaglanden zijn weergegeven. Ook Haaglanden moet het vooral hebben van (kennisintensieve) informatiegeoriënteerde activiteiten en veel minder van (veel ruimte per arbeidsplaats vergende) materiaalgeoriënteerde activiteiten⁷. En ook voor Haaglanden geldt dat de score op de economische structuur wat hoger is dan op de groeiprestaties (hoewel het verschil kleiner is dan voor Delft). Het grootste verschil tussen Delft en Haaglanden bestaat voor het vestigingsklimaat. Daarvoor scoort Delft een half punt lager dan het Haaglands gemiddelde.

Ook de verschillen met de benchmarksteden zijn niet groot (zie ook figuur 3.2). Delft scoort in het geheel wel wat lager, maar ook voor de benchmarksteden geldt dat zij goed scoren op informatiegeoriënteerde en matig op materiaalgeoriënteerde activiteiten. Voor de benchmarksteden resulteert overigens, vergeleken met Delft, wel een wat hoger rapportcijfer voor personengeoriënteerde activiteiten (vooral als gevolg van betere groeiprestaties) en is ook het vestigingsklimaat gemiddeld wat gunstiger.

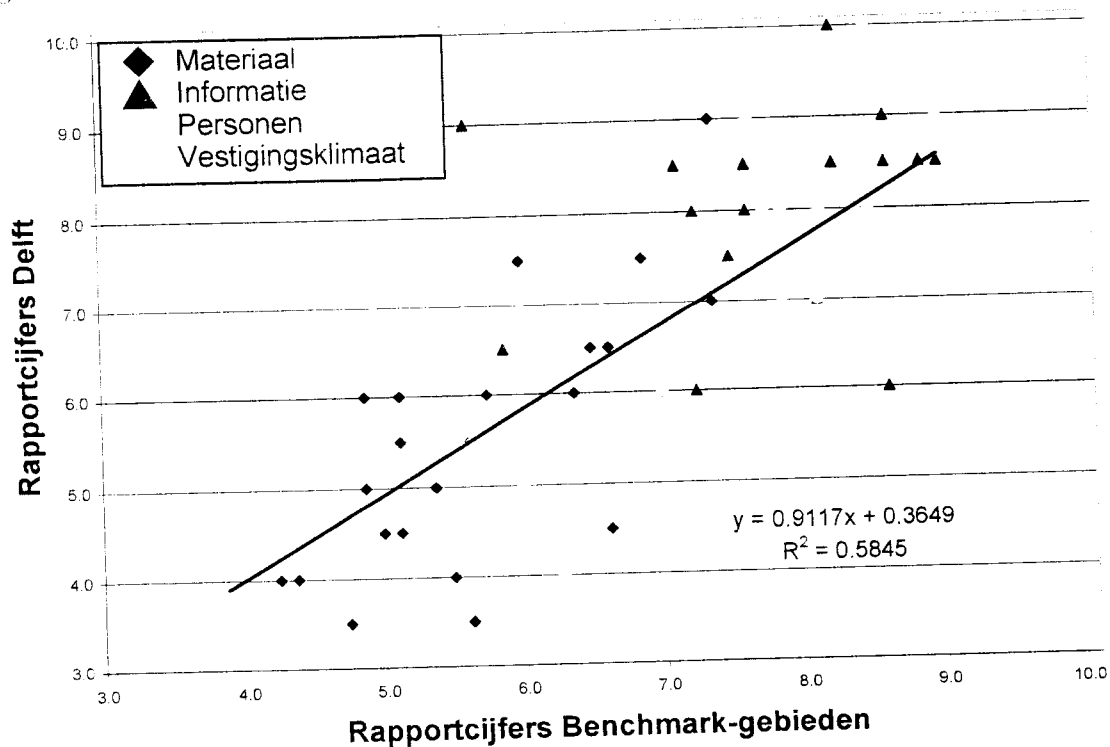
Delft scoort aanzienlijk onder het gemiddelde van de groep steden als geheel. Dat geldt vooral voor materiaalgeoriënteerde en personengeoriënteerde activiteiten. Wat informatiegeoriënteerde activiteiten betreft evenaart Delft het hoge gemiddelde van de 32 kernsteden. Bovendien geldt daarvoor dat de groeiprestaties van Delft hoger zijn dan het gemiddelde van de 32 steden. Duidelijk blijkt dat steden in het algemeen vooral een belangrijke rol spelen wat betreft informatiegeoriënteerde activiteiten en personengeoriënteerde activiteiten. Zij specialiseren zich in kantoorwerkgelegenheid en (hoogwaardige) voorzieningen. Materiaalgeoriënteerde activiteiten worden langzaam maar zeker 'weggedrukt' uit de steden. Dat laatste geldt vooral voor steden die weinig ruimte hebben. Delft is een voorbeeld van een stad waar de uitstoot van industrie en distributie-activiteiten al in een vroeg stadium op gang is gekomen en zijn sporen heeft nagelaten. Dat Delft minder hoog scoort op personengeoriënteerde activiteiten dan het gemiddelde voor de

⁷ Uiteraard bestaan er tussen deelgebieden binnen Haaglanden onderlinge verschillen. Zo scoort het Westland juist goed op materiaalgeoriënteerde activiteiten (vooral door het tuinbouwcomplex).

Figuur 3.1 *Vergelijking economische prestaties Delft en Haaglanden (70 indicatoren)*

Figuur 3.2 *Vergelijking economische prestaties Delft en benchmarksteden (70 indicatoren)*

32 kernsteden (overigens wel duidelijk boven het nationaal gemiddelde) hangt samen met de sterke concurrentie van Den Haag en Rotterdam voor dit type activiteiten.
Naar economische structuur, vestigingsklimaat en groeiprestaties gemeten scoort Delft steeds ongeveer een half punt lager dan het gemiddelde voor de steden.

Tabel 3.3 *Economische vitaliteit Delft naar aspecten en vergeleken met andere gebieden*⁸

Score voor:	Delft	Haaglanden	Benchmark	Steden
Materiaalgeoriënteerde activiteiten	5.5	5.8	5.7	6.4
Informatiegeoriënteerde activiteiten	8.0	7.8	7.8	8.1
Personengeoriënteerde activiteiten	7.3	7.1	7.9	7.9
Economische structuur	7.3	7.1	7.5	7.8
Vestigingsklimaat	6.4	6.9	6.8	6.9
Groeiprestaties	6.6	6.8	6.8	7.2
Structuur Materiaalgeoriënteerd	5.7	5.7	5.8	6.6
Structuur Informatiegeoriënteerd	8.1	8.0	8.3	8.5
Structuur Personengeoriënteerd	8.1	7.5	8.3	8.4
Groei Materiaalgeoriënteerd	5.3	5.9	5.6	6.3
Groei Informatiegeoriënteerd	7.9	7.7	7.3	7.7
Groei Personengeoriënteerd	6.4	6.7	7.4	7.5
Totaal	6.8	6.9	7.1	7.4

Een meer gedetailleerd beeld van de sterke en zwakke punten van de Delftse economie geeft tabel 3.4. Daarin is de positie van Delft bepaald voor zeventig indicatoren. Daarbij is weer een vergelijking gemaakt met Haaglanden, de benchmark-steden en de groep van 32 steden. Het voert te ver om elke indicator afzonderlijk te bespreken. In eerste instantie zal hier vooral worden ingegaan op het economisch rapport voor Delft zelf. Bij opvallende verschillen met de 'referentiegebieden' zal daar nader op in worden gegaan.

Hoewel de score op 'structuur materiaalgeoriënteerde activiteiten' niet hoog is, zijn er toch lichtpuntjes. Juist op 'kennisintensieve industrie' scoort Kennisstad Delft een goed cijfer (veel hoger dan het Haagland-gemiddelde). De stad kent een aantal grote technologisch hoogwaardige bedrijven. Ook de toegevoegde waarde per arbeidsplaats (de arbeidsproductiviteit) is zeer hoog, mede als gevolg van de vestiging van kennisintensieve industrie. Opvallend lage scores resulteren voor de vertegenwoordiging van kleine bedrijven en de aanwezigheid van sectoren waarvoor de komende vijf jaar meer dan gemiddelde groei van het aantal arbeidsplaatsen wordt voorzien ('vertegenwoordiging groeisectoren'). Opgemerkt moet overigens worden dat de scores voor Delft niet sterk uit de pas lopen met het gemiddelde voor de benchmark-steden. Blijkbaar is het 'Delfts profiel' voor materiaalgeoriënteerde activiteiten gebruikelijk voor het type steden waartoe Delft gerekend mag worden. De gemiddelde Nederlandse stad scoort echter op de meeste indicatoren wat hoger dan Delft (zie 'Steden' in tabel 3.4).

⁸ De score voor 'materiaalgeoriënteerde activiteiten' is het gemiddelde van de structuur en de groei van materiaalgeoriënteerde activiteiten. Dat geldt ook voor de andere twee typen bedrijvigheid. De score op de 'economische structuur' is het gemiddelde van de structuur voor de drie typen bedrijvigheid. De score op de groeiprestaties is het gemiddelde van de groei voor de drie typen bedrijvigheid.

Tabel 3.4 Economisch rapport Delft, vergeleken met andere gebieden

Score voor:	Delft	Haaglanden	Benchmark	Steden
Structuur materiaalgeoriënteerde activiteiten 2002				
Relatieve vertegenwoordiging Land- en tuinbouw	4.0	5.3	4.3	4.7
Relatieve vertegenwoordiging Kennisintensieve industrie	7.5	5.6	6.9	7.6
Relatieve vertegenwoordiging Overige industrie	6.0	5.1	5.8	6.8
Relatieve vertegenwoordiging Bouwnijverheid	4.5	6.0	5.0	6.3
Relatieve vertegenwoordiging Groothandel	6.5	6.5	6.5	7.2
Relatieve vertegenwoordiging Transport	6.5	6.5	6.6	7.3
Relatieve vertegenwoordiging Totaal	5.0	5.1	4.9	6.3
Totaal uitgegeven bedrijventerreinen	5.5	5.1	5.1	6.7
Spreiding over sectoren	7.0	6.4	7.4	7.8
Arbeidsproductiviteit	9.0	7.1	7.4	7.3
Relatieve vertegenwoordiging Kleine bedrijven	3.5	4.0	4.8	5.1
Vertegenwoordiging groeisectoren	4.0	6.5	5.5	5.6
Totaal	5.7	5.7	5.8	6.6
Structuur informatiegeoriënteerde activiteiten 2002				
Relatieve vertegenwoordiging Bank-/verzekeringswezen	7.0	8.2	8.1	8.6
Relatieve vertegenwoordiging ICT	8.5	8.6	8.6	8.7
Relatieve vertegenwoordiging Zakelijke diensten	9.0	8.6	8.6	8.9
Relatieve vertegenwoordiging Openbaar bestuur	8.5	9.1	8.9	8.8
Relatieve vertegenwoordiging Totaal	8.5	9.1	8.9	9.0
Uitgegeven kantoorruimte	8.5	9.0	9.0	9.0
Spreiding over sectoren	6.0	6.1	8.6	8.6
Arbeidsproductiviteit	6.0	6.6	7.3	7.2
Relatieve vertegenwoordiging Kleine bedrijven	7.0	6.6	8.1	7.6
Vertegenwoordiging groeisectoren	9.0	6.0	5.6	6.7
Totaal	8.1	8.0	8.3	8.5
Structuur personengeoriënteerde activiteiten 2002				
Relatieve vertegenwoordiging Detailhandel/reparatie	8.0	7.3	7.9	8.2
Relatieve vertegenwoordiging Onderwijs	10.0	7.8	8.5	9.1
Relatieve vertegenwoordiging Zorgsector	8.0	7.5	8.4	8.6
Relatieve vertegenwoordiging Vrijtijdsactiviteiten	7.5	7.9	8.9	8.2
Relatieve vertegenwoordiging Totaal	9.0	7.8	9.0	8.9
Spreiding over sectoren	6.5	8.2	7.4	8.2
Arbeidsproductiviteit	8.0	7.6	8.5	7.6
Relatieve vertegenwoordiging Kleine bedrijven	6.5	6.4	8.0	7.5
Vertegenwoordiging groeisectoren	8.0	7.3	7.8	8.0
Totaal	8.1	7.5	8.3	8.4
Vestigingsklimaat voor bedrijven				
Toename arbeidsaanbod	9.0	8.8	7.7	7.2
Ligging aan wegennet	6.5	7.3	7.7	7.4
Nationale ligging	7.5	7.5	8.2	6.9
Agglomeratievoordelen	8.0	7.9	8.2	6.9
Hoeveelheid uitgeefbaar terrein	5.5	6.1	5.7	7.1
Europese ligging	6.5	6.2	6.0	7.1
Beschikbare ruimte	3.5	3.7	3.9	4.7
Gemiddeld opleidingsniveau beroepsbevolking	8.0	8.7	8.4	7.9
Toename inwoners	5.5	7.0	6.7	7.5
Ontwikkeling inkomen per inwoner	4.0	5.7	6.3	6.2
Totaal	6.4	6.9	6.8	6.9
Groei materiaalgeoriënteerde activiteiten 1996-2002				
Groei Kennisintensieve industrie	3.5	5.6	5.6	5.8
Groei Overige industrie	7.5	6.2	6.0	6.7
Groei Bouwnijverheid	5.5	6.6	5.6	6.4

Groei Groothandel	6.0	6.7	6.4	7.0
Groei Transport	6.0	5.3	4.9	6.0
Groei Totaal	4.5	5.9	5.1	6.1
Starters Industrie	5.0	4.7	5.4	6.1
Starters Bouwnijverheid	6.0	6.4	7.0	6.6
Starters Distributie	4.5	5.9	6.6	7.0
Groei in afwijking van verwachte groei	4.0	5.3	4.4	5.0
Uitgifte bedrijventerreinen	6.0	6.0	5.1	6.5
Totaal	5.3	5.9	5.6	6.3

Groei informatiegeoriënteerde activiteiten 1996-2002

Groei Bank-/verzekeringswezen	6.5	6.1	5.9	7.3
Groei ICT	8.5	8.1	7.1	7.9
Groei Zakelijke diensten	7.5	8.0	7.5	7.7
Groei Openbaar bestuur	8.5	8.2	7.6	7.5
Groei Totaal	8.0	8.2	7.3	8.0
Starters ICT	10.0	8.3	8.3	8.5
Starters Zakelijke diensten	8.0	7.2	7.6	7.7
Groei in afwijking van verwachte groei	6.5	6.6	5.9	6.4
Nieuwbouw kantoorruimte	8.5	8.0	8.3	8.7
Totaal	7.9	7.7	7.3	7.7

Groei personeengeoriënteerde activiteiten 1996-2002

Groei Detailhandel/repairatie	6.5	6.1	6.4	7.0
Groei Onderwijs	6.0	7.1	7.0	7.4
Groei Zorgsector	7.0	6.5	7.9	8.1
Groei Vrijtijdsactiviteiten	6.5	7.5	8.3	7.5
Groei Totaal	6.5	6.8	8.1	8.0
Starters Detailhandel/repairatie	5.5	5.8	6.4	7.3
Starters Overige diensten	8.0	8.6	8.5	8.4
Starters Vrijtijdsactiviteiten	7.0	6.8	8.1	8.2
Groei in afwijking van verwachte groei	5.0	5.7	6.0	6.2
Totaal	6.4	6.7	7.4	7.5

Maar liefst zes maal scoort Delft een cijfer 8.5 of hoger voor indicatoren die behoren bij 'structuur informatiegeoriënteerde activiteiten'. Wat minder gunstig is de spreiding over sectoren binnen dit type economische activiteiten. Daardoor ontstaat het gevaar van eenzijdigheid. Bovendien is de gemiddelde arbeidsproductiviteit niet erg hoog. Daar staat tegenover dat de huidige mix van informatiegeoriënteerde activiteiten wel een hoog aandeel van groeisectoren (gemeten naar verwachte werkgelegenheidsgroei) kent. De grootste verschillen ten opzichte van de gebieden waarmee Delft wordt vergeleken bestaan voor het bank- en verzekeringswezen (relatief matig vertegenwoordigd in Delft), de spreiding over sectoren (in benchmark-steden en steden in het algemeen veel meer sprake van spreiding) en de vertegenwoordiging van groeisectoren (in Delft een zeer gunstige mix).

Personengeoriënteerde activiteiten zijn sterk vertegenwoordigd in Delft (zie 'structuur personeengeoriënteerde activiteiten'). Dat is vooral te danken aan onderwijs (de TU Delft). Vrijtijdsactiviteiten (waaronder toerisme en recreatie) zijn wat minder sterk vertegenwoordigd dan in de referentiegebieden. De zorgsector en detailhandel/ reparatie zijn beide in Delft wat sterker vertegenwoordigd dan het gemiddelde voor Haaglanden. Ten opzichte van andere steden (de benchmark-steden en het totaal van de 32 steden) is de vertegenwoordiging van detailhandel/ reparatie ongeveer gelijk en van de zorgsector iets lager.

Tussen de indicatoren voor het 'vestigingsklimaat voor bedrijven' bestaan voor Delft grote onderlinge verschillen in score. Mede als gevolg van de bouw van Vinex-locaties in omliggende gemeenten is sprake van een zeer sterke toename van het arbeidsaanbod. Tevens echter neemt het aantal inwoners in de stad Delft zelf niet sterk toe. De ontwikkeling van het inkomen per inwoner

is zelfs uitgesproken laag geweest. Dat is mede veroorzaakt door selectieve migratieprocessen (naast voormalige Hagenaars zijn draagkrachtige Delftse gezinnen in Vinex-locaties rond de stad gaan wonen). Het heeft een ongunstig effect op de lokale koopkracht en afgewacht zal moeten worden in hoeverre de mensen die Delft verlaten hebben, voor hun inkopen en voorzieningen ook op Delft gericht zullen blijven.

Naast de toename van het arbeidsaanbod vormt het hoge opleidingsniveau van die beroepsbevolking een pluspunt, zeker gezien de profilering als 'Delft Kennisstad' die de gemeente voorstaat. Dat hoge opleidingsniveau sluit ook aan bij de sterke oriëntatie op informatiegeoriënteerde activiteiten. Ook te behalen 'agglomeratievoordelen' vormen een pluspunt in het Delfts vestigingsklimaat. De gemeente ligt in een gebied met een hoge dichtheid aan toeleveranciers en klanten.

De hoeveelheid uitgeefbaar terrein is voorsnog beperkt. Dat is overigens een factor van het vestigingsklimaat die met gemeentelijk beleid te beïnvloeden is. (Dat geldt bijvoorbeeld niet voor een factor als de nationale ligging). Een meer structureel probleem is echter de beschikbare ruimte binnen de huidige gemeentegrenzen van Delft. Daarop wordt een zware onvoldoende gescoord. Dat geldt overigens ook voor Haaglanden en voor de benchmark-steden en zelfs (zij het in iets mindere mate) voor steden in het algemeen.

Wat de ligging aan het wegennet betreft scoort Delft slechts gemiddeld. Deze indicator meet de relatieve ligging aan het wegennet vergeleken met andere gemeenten in de omgeving. Delft scoort hierop lager dan de referentiegebieden. Hierbij past enige toelichting. Uiteraard ligt Delft aan de A13. Vrijwel elke stad in Nederland ligt echter aan minstens één snelweg en veelal zelfs aan meerdere snelwegen die voor een goede bereikbaarheid in *verschillende* richtingen zorgen. Het doortrekken van de A4 naar Schiedam en de N470 naar de A12 zal de positie van Delft in het wegennet verbeteren.

Wat de '*groei materiaalgeoriënteerde activiteiten 1996-2002*' betreft valt vooral de zware onvoldoende voor de groei van kennisintensieve industrie op. Hoewel dit type bedrijvigheid nog steeds voor veel werkgelegenheid zorgt in Delft, is het aantal banen in de beschouwde periode bij de grote kennisintensieve industriebedrijven sterk afgenomen. Ook het aantal starters in materiaalgeoriënteerde activiteiten is niet hoog geweest.

Delft scoort veel beter op '*groei informatiegeoriënteerde activiteiten 1996-2002*'. Met name ICT valt op, zowel wat betreft de groei als wat betreft het zeer grote aantal starters. De ontwikkelingen in de ICT zijn ook (nog) gunstiger dan in de referentiegebieden. Ook op de indicator 'nieuwbouw kantoorruimte' scoort Delft goed, evenals de referentiegebieden overigens.

De score op '*groei personeelgeoriënteerde activiteiten 1996-2002*' is vergeleken met de benchmark-steden en het gemiddelde voor alle steden matig en ook aanzienlijk ongunstiger dan de Delftse score op '*structuur materiaalgeoriënteerde activiteiten*'. Het verschil met het Haaglands gemiddelde is overigens niet groot. Vergeleken met de benchmark-steden en het gemiddelde over alle steden was de groei in de meeste sectoren (onderwijs, zorgsector, vrijetijdsactiviteiten) lager. Dat geldt ook voor het aantal starters in detailhandel/reparatie en vrijetijdsactiviteiten.

4 Capita selecta: MKB, starters en kantoren

In dit hoofdstuk wordt nader ingegaan op een aantal thema's. Ten eerste het midden- en kleinbedrijf. Hoewel daar recentelijk wat minder sprake van lijkt te zijn, heeft het MKB de naam als 'banenmotor' te fungeren. Ten tweede het aantal starters. Een deel daarvan zal doorgroeien naar bedrijven van aanzienlijke omvang en dus op termijn voor de creatie van banen kunnen zorgen. Ten derde de kantoorontwikkeling. Omdat de kantorensector in de regio Haaglanden een belangrijke kurk van de economie vormt (zie ook de goede prestaties op 'informatiegeoriënteerde activiteiten' in hoofdstuk 3), zal worden nagegaan waar zich op dit moment de belangrijkste kantoorconcentraties bevinden.

Bij alle drie thema's gaat het erom zicht te krijgen op de relatieve positie van Delft en Haaglanden in nationaal perspectief. In de deelrapporten 2 en 3 van dit onderzoek zullen deze en andere thema's verder worden uitgewerkt.

4.1 Midden- en kleinbedrijf

Locaties waar het midden- en kleinbedrijf een belangrijke economische rol speelt zijn bepaald door de toegevoegde waarde van bedrijven en instellingen te bepalen (zie tabel 4.1). Als 'locaties' zijn daarbij aangemerkt gebieden met een oppervlakte van een vierkante kilometer (met als centrum het midden van een vijfcijferig postcodegebied). Vooral Amsterdam blijkt een stad te zijn waar het midden- en kleinbedrijf een zeer belangrijke rol speelt in de economie⁹. Dat geldt voor Den Haag veel minder. Voor slechts vier locaties in Den Haag resulteert een plaats in de nationale top-100. Elders in Haaglanden worden ook nog eens vier posities in de top-100 gehaald, namelijk in het centrum van Delft, de Plaspoelpolder in Rijswijk en twee locaties in Zoetermeer.

Tabel 4.1 Locaties met hoge toegevoegde waarde in Nederland, totale bedrijvigheid

Positie	PC5	Omschrijving	Gemeente	Toegevoegde waarde per km ² in 2001 (€ mln.)
1	1012K	Centrum, Omgeving Rokin	Amsterdam	889
10	2513A	Centrum, Omgeving Binnenhof	Den Haag	418
22	2585A	Archipelbuurt, Javastraat/Patijslaan e.o.	Den Haag	288
40	2595C	Bezuidenhout, omgeving Van Stolberglaan	Den Haag	220
46	2611P	Centrum	Delft	207
65	2288E	Plaspoelpolder	Rijswijk	177
69	2517G	Concertgebouwgebied (zuidelijk)	Den Haag	173
98	2718S	Lansinghage	Zoetermeer	147
99	2711B	Stadscentrum	Zoetermeer	147

Een onderscheid naar typen economische activiteiten maakt duidelijk dat Haaglanden slechts zeven maal in de top-100 van MKB in materiaalgeoriënteerde activiteiten voorkomt (zie tabel 4.2). Het veilinggebied bij Honselaarsdijk bereikt daarbij de hoogste positie (nummer 23). Den

⁹ In totaal staan in de nationale top-acht maar liefst vijf Amsterdamse locaties.

Haag en Zoetermeer hebben beide twee bedrijventerreinen in de top-100. Delft komt in deze toplijst in het geheel niet voor.

Tabel 4.2 MKB-locaties met hoge toegevoegde waarde, materiaalgeoriënteerd

Positie in Nederland	PCS	Omschrijving	Gemeente	Toegevoegde waarde per km ² in 2001 (€ mln.)
1	1382J	Bedrijventerrein Noord	Weesp	173
23	2675K	Honselaarsdijk, omgeving Veiling	Naaldwijk	110
29	2718R	Langsinghage (Noord)	Zoetermeer	100
36	2544E	Den Haag Zuid, Bedrijventerrein Zichtenberg	Den Haag	94
68	2288E	Plaspoelpolder	Rijswijk	76
82	2267C	Forepark	Den Haag	72
83	2718T	Lansinghage (Zuid)	Zoetermeer	72
98	2641K	Bedrijventerrein De Boezem	Pijnacker	67

Let op: Postcode 2267C maakt sinds 1-1-2002 deel uit van postcode 2491 en is bij de gemeentelijke herindeling overgegaan van Leidschendam naar Den Haag. Deze gegevens zijn echter berekend voor de postcode-indeling van 2001.

Tabel 4.3 MKB-locaties met hoge toegevoegde waarde, informatiegeoriënteerd

Positie in Nederland	PCS	Omschrijving	Gemeente	Toegevoegde waarde per km ² in 2001 (€ mln.)
1	1012W	Centrum, Omgeving Spui	Amsterdam	445
7	2514L	Centrum, Omgeving Koningskade	Den Haag	240
17	2511A	Centrum (Spui, Grote Marktstraat)	Den Haag	146
20	2595C	Bezuidenhout, omg. Van Stolberglaan	Den Haag	140
36	2518X	Omgeving Zeeheldenkwartier	Den Haag	105
52	2288E	Plaspoelpolder	Rijswijk	85
56	2611E	Centrum	Delft	81
58	2596E	Benoordenhout	Den Haag	80
78	2517L	Omgeving Congresgebouw	Den Haag	68
80	2284J	In de Boogaard	Rijswijk	66

Tabel 4.4 Locaties met hoge toegevoegde waarde in Nederland, personengeoriënteerd

Positie in Nederland	PCS	Omschrijving	Gemeente	Toegevoegde waarde per km ² in 2001 (€ mln.)
1	1012K	Centrum, omgeving Rokin	Amsterdam	402
7	2513A	Centrum, omgeving Binnenhof	Den Haag	209
27	2611P	Centrum	Delft	118
69	2586A	Scheveningen	Den Haag	79
72	2711B	Stadscentrum	Zoetermeer	79
88	2585A	Archipelbuurt	Den Haag	68
95	2518G	Omgeving Zeeheldenkwartier	Den Haag	65
98	2595C	Bezuidenhout/ Utrechtse Baan	Den Haag	65

MKB in informatiegeoriënteerde activiteiten komt meer voor in Haaglanden (zie tabel 4.3). Den Haag staat zes maal in de top-100, waarvan drie maal in de top-20. Daarnaast staat 'kantorenkern' Rijswijk twee maal in de top-100. Het Centrum van Delft staat op positie 56 van de nationale toplijst van MKB-locaties.

Zeven maal is Haaglanden vertegenwoordigd in de top-100 van MKB in personeengeoriënteerde activiteiten (zie tabel 4.4), waarvan Den Haag vijf maal. Het centrum van Delft neemt voor dit type activiteiten positie 27 in. Verder staan er geen Delftse locaties in de top-100.

4.2 Starters

Het aantal starters per duizend inwoners tussen 15 en 65 jaar (hier aangeduid als de 'startersintensiteit') ligt in Delft en Haaglanden ongeveer op het nationaal gemiddelde (zie tabel 4.5). De startersintensiteit is bepaald als jaarlijks gemiddelde over de jaren 1996 tot en met 2002. In zowel Delft als Haaglanden ligt de startersintensiteit onder het nationaal gemiddelde voor 'materiaalgeoriënteerde activiteiten' als industrie, bouwnijverheid en distributie (groothandel en transport). Voor land- en tuinbouw scoort Haaglanden boven het nationaal gemiddelde. Met uitzondering van industrie (waarvoor de startersintensiteit overigens opvallend laag is) scoort Delft bovendien voor elk type materiaalgeoriënteerde activiteiten onder het Haaglands gemiddelde. In Wateringen is de startersintensiteit het hoogst voor industrie en in Monster en 's-Gravenzande voor bouwnijverheid. Alle gemeenten in Haaglanden scoren beneden het nationaal gemiddelde voor distributie-activiteiten. De hoogste scores worden daarbij behaald door Wateringen, Naaldwijk en Den Haag. In het Westland is de startersintensiteit voor land- en tuinbouw zeer hoog. Na Boskoop scoort Naaldwijk de tweede plaats van alle gemeenten in Nederland, 's-Gravenzande de derde en De Lier de vijfde.

Delft kent een hogere startersintensiteit dan het Haaglands en nationaal gemiddelde voor de informatiegeoriënteerde activiteiten ICT en zakelijke diensten. Wat ICT betreft kent Delft de hoogste startersintensiteit van alle gemeenten in Nederland. Zoetermeer en Den Haag volgen, zij het op aanzienlijke afstand van Delft. Ook voor zakelijke diensten scoort Delft het hoogst van alle Haaglandse gemeenten, gevolgd door Wassenaar, Wateringen en Zoetermeer.

Voor personeengeoriënteerde activiteiten als detailhandel en horeca ligt de startersintensiteit voor zowel Delft als Haaglanden onder het nationaal gemiddelde. Voor horeca geldt die score onder het nationaal gemiddelde voor alle Haaglandse gemeenten. Den Haag kent daarbij de hoogste startersintensiteit, gevolgd door Delft en Zoetermeer. Rijswijk is de enige gemeente in Haaglanden met een bovengemiddelde startersintensiteit voor detailhandel. Den Haag kent de hoogste startersintensiteit in overige diensten.

Tabel 4.5 Startersintensiteit in Delft, Haaglanden en Nederland naar sector, 1996-2002

Economische sector	Starters per duizend inwoners 15-65 jaar, 1996-2002, gemiddeld per jaar		
	Delft	Haaglanden	Nederland
Industrie	0.16	0.14	0.23
Bouwnijverheid	0.50	0.62	0.67
Distributie	0.33	0.43	0.58
ICT	1.06	0.53	0.42
Zakelijke diensten	1.22	0.93	0.95
Horeca	0.38	0.37	0.45
Detailhandel	0.43	0.48	0.60
Facilitaire diensten	0.38	0.49	0.52
Overige diensten	0.43	0.56	0.40
Land- en tuinbouw	0.22	0.36	0.26
Totaal	5.14	4.92	5.08

Bron: Kamers van Koophandel; Bewerking Bureau Louter

Tabel 4.6 Startersintensiteit per gemeente in Haaglanden, 1996-2002

Positie binnen Haaglanden	Gemeente	Startersintensiteit 1996-2002
1	Wateringen	5.66
2	Den Haag	5.36
3	Delft	5.14
4	Naaldwijk	4.82
5	Rijswijk	4.55
6	Zoetermeer	4.54
7	Monster	4.50
8	's-Gravenzande	4.45
9	De Lier	4.26
10	Leidschendam-Voorburg	4.09
11	Wassenaar	4.04
12	Pijnacker-Nootdorp	3.97
13	Maasland	3.83

Bron: Kamers van Koophandel; Bewerking Bureau Louter

De hoogste startersintensiteit van de Haaglandse gemeenten in de periode 1996-2002 resulteerde voor Wateringen (zie tabel 4.6), waarschijnlijk mede door daar beschikbaar komende bedrijfsruimte op de bedrijventerreinen. Daarna volgen Den Haag en Delft. Hierbij moet worden vermeld dat in Den Haag het aantal starters recentelijk, in de jaren 2001 en 2002, hoger was dan in Wateringen. Van alle gemeenten in Nederland resulteerde voor Den Haag in die jaren zelfs een negentiende plaats.

4.3 Kantoren

Op dezelfde wijze als voor het midden- en kleinbedrijf (zie paragraaf 4.1) zijn locaties afgebakend waarvoor de concentratie van kantoren is bepaald: Er is een gebied van een vierkante kilometer bepaald met als centrum het midden van een vijfcijferig postcodegebied. In tabel 4.7 zijn de locaties weergegeven. Daarbij was de positie in de top-100 per ultimo 2002 bepalend. In de tabel staat daarnaast de positie per ultimo van de jaren 1987, 1992 en 1997. Het belang van de kantorenlocatie is afgemeten aan het aantal vierkante meters bruto vloeroppervlak (b.v.o.) per vierkante kilometer gebiedsoppervlak. Het gaat ook slechts om die kantoorpanden die een omvang van minstens 500 vierkante meter netto vloer oppervlak hebben (ongeveer 600 vierkante meter b.v.o.). Locaties die nu niet meer, maar vroeger wel in de top-100 stonden, zijn ook opgenomen in de lijst.

Haaglanden staat maar liefst veertien maal in de top-100, waarvan Den Haag tien maal. Den Haag staat zelfs vier maal in de top-tien. Naast Den Haag staan Rijswijk en Zoetermeer beide drie maal in de top-100. Delft ontbreekt in het geheel in de top-100. Kantoren zijn blijkbaar in sterke mate verspreid over de stad Om toch een eerste indruk te krijgen van de omvang van de verschillende kantoorconcentraties in Delft zijn alle Delftse locaties toegevoegd die in de nationale top-500 staan. Het blijkt dan dat de Schoemakerstraat, met onder andere de kantoren van TNO en Delftechpark op plaats 108 staat. Die positie is overigens de laatste vijf jaar sterk verbeterd doordat op Delftechpark veel kantoren zijn gebouwd. Ook Delftse Poort staat nog net in de top-200. Het is opvallend dat de hoogst scorende locatie in het centrum slechts op plaats 364 staat. In het centrum zijn wel veel kleine kantoren geconcentreerd en die worden in deze berekening van de kantoorruimte niet meegenomen. Desalniettemin kan gesteld worden dat Delft in feite geen echte kantorenconcentratie in het stadscentrum heeft.

Tabel 4.7 Kantoorconcentraties in Haaglanden, 1988-2002

Positie in Nederland per 31 december van:				Pe5 en omschrijving	Gemeente	1000 m2 b.v.o. per km2 (ultimo 2002)
87	92	97	02			
2	2	2	1	2595C, Bezuidenhout/ Utrechtse Baan	Den Haag	912
7	3	3	3	2511G, Centrum (CS, Turfmarkt, Spui)	Den Haag	818
3	4	4	5	2514A, Koningskade (omgeving Provinciehuis)	Den Haag	505
6	8	6	10	2514G, Centrum (Binnenhof, Lange Voorhout)	Den Haag	414
13	14	18	21	2288E, Plaspoelpolder (noordelijk deel)	Rijswijk	285
43	52	41	22	2516B, Binckhorst (locatie KPN)	Den Haag	279
28	25	22	28	2711B, Stadscentrum	Zoetermeer	249
-	105	95	47	2719E, Rokkeveen	Zoetermeer	179
36	38	32	55	2517L, Omgeving Congresgebouw	Den Haag	168
23	37	47	60	2596S, Benoordenhout/ ANWB	Den Haag	159
85	116	98	69	2521Z, Laakhavengebied	Den Haag	151
47	49	54	75	2715T, Kantorenstrook Afrikaweg	Zoetermeer	147
50	65	72	82	2284H, In de Boogaard	Rijswijk	133
68	73	93	94	2288B, Plaspoelpolder (zuidelijk deel)	Rijswijk	122
151	159	169	108	2628X, Schoemakerstraat (TNO. Delftechpark)	Delft	107
81	93	109	122	2596B, Benoordenhout	Den Haag	97
64	75	76	124	2265A, Klein Plaspoelpolder	Leidschendam	97
72	99	111	157	2517G, Congresgebouwgebied (zuidkant)	Den Haag	77
153	141	166	200	2612P, Delftse Poort	Delft	60
162	222	202	250	2624R, Omgeving Voorhof	Delft	47
378	252	224	279	2612C, Brassersplein	Delft	41
320	344	338	321	2623W, Tanthof Oost (langs Kruithuisweg)	Delft	33
365	318	329	364	2611B, Centrum (omgeving Phoemixstraat)	Delft	27
307	379	414	490	2627A, Schieoveres Zuid	Delft	18

Bron: Bak. Bewerking: Bureau Louter.

Bijlage I Bepalen scores economische vitaliteit

In deze bijlage wordt nader ingegaan op de wijze waarop de diverse indicatoren zijn berekend (zie paragraaf I.1) en hoe zij zijn gewogen om tot totaalscores te komen (zie paragraaf I.2).

I.1 Berekening indicatoren

Indicatoren economische structuur

De structuur wordt gedeeltelijk bepaald op basis van de relatieve vertegenwoordiging van een aantal brede economische sectoren en gedeeltelijk op basis van een aantal andere indicatoren.

Relatieve vertegenwoordiging per sector

Per brede sector (zie bijlage II voor de indeling) is de relatieve economische specialisatie berekend als het aantal arbeidsplaatsen per inwoner tussen 15 en 65 jaar.

Gegevens: Combinatie CBS EWL, CBS Landbouwtelling en LISA.

Relatieve specialisatie totale bedrijvigheid

Het totaal aantal arbeidsplaatsen per inwoner tussen 15 en 65 jaar.

Gegevens: Combinatie CBS EWL, CBS Landbouwtelling en LISA.

Totaal uitgegeven bedrijventerreinen

Totaal aan uitgegeven bedrijventerreinen (netto hectares) per inwoner tussen 15 en 65 jaar.

Gegevens: IBIS.

Kantoorruimte

Kantoorruimte (vierkante meters netto vloeroppervlak) per inwoner tussen 15 en 65 jaar.

Gegevens: Bak.

Spreiding over sectoren (Diversificatie-index)

Om de mate van spreiding over verschillende economische sectoren (de 'diversificatie') te bepalen is gebruik gemaakt van de zogenaamde 'Gini-coëfficiënt'. Hierbij wordt nagegaan in hoeverre de verdeling van de werkgelegenheid over de (in dit onderzoek 40) economische sectoren in een gebied (de 'sectorstructuur') gelijk is aan de nationale verdeling. Indien het sector-aandeel in een gebied wordt aangeduid als a_{Geb} en het aandeel in Nederland totaal als a_{Ned} , luidt de formule als volgt:

$$Gini_i = 0.5 * \sum_j | a_{Geb_j} - a_{Ned_j} |$$

Naarmate de nationale sectorstructuur en de sectorstructuur van het gebied minder verschillen vertonen zal de waarde van de Gini-coëfficiënt lager zijn. Er is dan sprake van een meer gediversifieerde sectorstructuur. Deze spreiding over meerdere typen economische activiteiten komt de stabiliteit van de economie van het gebied ten goede, en wordt beloond met een hoog rapportcijfer.

Gegevens: Combinatie CBS EWL, CBS Landbouwtelling en LISA.

Arbeidsproductiviteit

De arbeidsproductiviteit wordt berekend als de toegevoegde waarde gedeeld door arbeidsvolume. Om tot een inschatting van de toegevoegde waarde te komen is per economische sector het arbeidsvolume in de gemeente vermenigvuldigd met de nationaal gemiddelde arbeidsproductiviteit voor die economische sector. Vervolgens is de arbeidsproductiviteit voor respectievelijk materiaalgeoriënteerde, informatiegeoriënteerde en personengeoriënteerde activiteiten bepaald als de som van de berekende toegevoegde waarde over de sectoren gedeeld door het totale arbeidsvolume in die sectoren.

Gegevens: CBS EWL, LISA, CBS Nationale Rekeningen.

Relatieve vertegenwoordiging kleine bedrijven

Het aantal arbeidsplaatsen in vestigingen met minder dan twintig werkzame personen per inwoner tussen 15 en 65 jaar.

Gegevens: LISA.

Vertegenwoordiging groeisectoren

Per economische sector is de nationale groeiverwachting voor de werkgelegenheid bepaald voor 2003-2008. Vervolgens is voor respectievelijk materiaalgeoriënteerde, informatiegeoriënteerde en personengeoriënteerde activiteiten de verwachte groei bepaald gegeven de sectorstructuur in 2003 en de groeiverwachtingen per sector. Indien in de productiestructuur van een gemeente economische sectoren met een hoge nationale groeiverwachting zijn oververtegenwoordigd, zal dat leiden tot een hoge groeiverwachting voor die gemeente (en een hoog rapportcijfer).

Gegevens: Combinatie CBS EWL, CBS Landbouwtelling en LISA. Verwachting 2003-2008: Arbeidsmarktprognoses 2003-2008 van het CWI.

Indicatoren vestigingsklimaat

Het vestigingsklimaat voor bedrijven en instellingen is bepaald aan de hand van een tiental vestigingsplaatsfactoren (of locatiefactoren). De locatiefactoren hebben overigens een verschillend belang voor verschillende typen economische activiteiten. Voor het bepalen van de bijdrage aan de economische vitaliteit van gemeenten wordt daar echter van afgezien.

Toename arbeidsaanbod

De ontwikkeling van het gemeentelijk potentieel arbeidsaanbod A (alle 15- tot 65-jarigen) is berekend als de ratio van de 'potentiaal' over 20 minuten rijtijd (r) in 2002 ten opzichte van die potentiaalwaarde in 1996. Vervolgens is de gemiddelde jaarlijkse procentuele groei berekend, in afwijking van het nationaal gemiddelde. De formule voor de potentiaal (PA) luidt:

$$PA_{i,t} = \sum_j A_{j,t} * (1 - 0.05 * r_{i,j})$$

Ligging aan het wegennet

De ligging aan het wegennet is berekend als de gemiddelde rijtijd vanuit een gemeente naar bevolking en werkgelegenheid in alle omliggende gemeenten binnen een afstand van vijftig kilometer hemelsbreed. Gemeenten die, in vergelijking tot andere gemeenten in de regio, goed zijn aangesloten op het snelwegennet zullen goed scoren op deze variabele.

Nationale ligging

Op het niveau van viercijferige postcodegebieden is voor een gebied (i) de gemiddelde (met het aantal inwoners B gewogen) rijtijd tot alle andere gebieden (j) binnen Nederland berekend. Om een

hoge waarde te laten corresponderen met een gunstige nationale ligging (NL) is van de aldus berekende variabele de reciproque berekend. Dus:

$$NL_i^* = \sum_j B_j * r_{i,j} \text{ en } NL_i = 1 / NL_i^*$$

Er resulteren hoge scores voor nationaal centraal gelegen gebieden en lage scores voor nationaal decentraal gelegen gebieden. Op basis van de scores op alle viercijferige postcodegebieden in een gemeente is de gemiddelde score voor die gemeente bepaald.

Agglomeratievoordelen

De agglomeratie-effecten zijn hier gedefinieerd als de mate waarin een gebied in de buurt van bedrijvigheidconcentraties in binnen- of buitenland (gemeten als de totale werkgelegenheid exclusief landbouw). Deze locatiefactor is bepaald via de formule:

$$P_{i,j} = \sum_l WP_{l,j} * (1 - .01 * d_{i,j})$$

Hierbij is P de omvang van de agglomeratievoordelen, is WP het aantal arbeidsplaatsen en is d de hemelsbrede afstand tussen de regio's i en j.

Gegevens: Eurostat.

Hoeveelheid uitgeefbaar terrein

Het aantal hectares uitgeefbaar bedrijventerrein per inwoner tussen 15 en 65 jaar.

Gegevens: IBIS.

Europese ligging

Voor Europese Ligging is gebruik gemaakt van een berekening, waarbij de invloed van elke buitenlandse NUTS2-regio j binnen de EG (voor zover over de weg bereikbaar, dus bijvoorbeeld exclusief Groot-Brittannië en Ierland) op de score van een gebied i wordt verondersteld recht evenredig te zijn met het Gross Domestic Product (de Bruto Toegevoegde Waarde: BTW) in die regio en omgekeerd evenredig met de hemelsbrede afstand. Dus:

$$EL_i = \sum_j BTW_j / d_{i,j}$$

Er resulteren aldus hoge scores voor regio's in het zuidoosten van Nederland.

Gegevens: Eurostat.

Beschikbare ruimte

De beschikbare ruimte wordt berekend als het omgekeerde van de intensiteit van het ruimtegebruik, die wordt berekend als de ratio van potentieel ruimtegebruik ten opzichte van de beschikbaarheid van ruimte.

Om het *potentieel ruimtegebruik* te kunnen bepalen is een voor elke gemeente gelijkgesteld gemiddeld ruimtebeslag per 'gebruikerscategorie' verondersteld, namelijk 100 vierkante meter per inwoner, 50 vierkante meter per werknemer voor kennisdiensten, consumentendiensten en de non-profit sector en 200 vierkante meter voor industrie, bouwnijverheid, groothandel en transport. Vermenigvuldiging met het aantal ruimtegebruikers en het daaraan toegekende gemiddelde ruimtebeslag levert het potentieel ruimtegebruik. Door uit te gaan van potentieel in plaats van

feitelijk ruimtegebruik kan op objectieve wijze worden gecorrigeerd voor het feit dat in gebieden waar het feitelijk ruimtebeslag per inwoner en/of werknemer laag is, gemakkelijk verdichting binnen de bestaande bouw kan plaatsvinden.

De *beschikbaarheid van ruimte* is per gemeente berekend als de totale oppervlakte (gemeten in vierkante kilometers) minus glastuinbouw, water, bos en natuurlijk terrein.

Een lage intensiteit van het ruimtegebruik op lokaal niveau wordt als gunstig beoordeeld omdat in de gemeente dan voldoende ruimte is voor het vestigen van bedrijvigheid.

Gemiddeld opleidingsniveau beroepsbevolking

De 'kwaliteit' van het arbeidsaanbod is bepaald als het gewogen gemiddeld opleidingsniveau van de beroepsbevolking, waarbij aan vijf oplopende niveaus van opleiding respectievelijk de gewichten 1, 2, 3, 4 en 5 zijn toegekend. De score wordt berekend via een potentiaalberekening, waarbij alle gemeenten binnen een reistijd van twintig minuten worden meegenomen (zie voor een soortgelijke berekeningswijze de 'toename potentiële beroepsbevolking tot 2020').

Toename inwoners

De jaarlijkse gemiddelde procentuele groei van het aantal inwoners in een gemeente (in afwijking van het nationaal gemiddelde) in de periode 1996-2002. Deze locatiefactor geeft een indruk van de ontwikkeling van de lokale markt voor bevolkingsvolgende activiteiten (commercieel en niet-commercieel) en van de ontwikkeling van de lokale arbeidsmarkt.

Ontwikkeling inkomen per inwoner

De jaarlijkse gemiddelde procentuele groei van het inkomen per inwoner in een gemeente (in afwijking van het nationaal gemiddelde) in de periode 1994-2000 (meer recente gegevens zijn nog niet beschikbaar). Deze locatiefactor is, in samenhang met de ontwikkeling van het aantal inwoners in de gemeente, mede bepalend voor de lokale vraag naar commerciële bevolkingsvolgende activiteiten.

Indicatoren economische groeiprestaties

Om de economische groeiprestaties (gemeten via de ontwikkeling van het aantal arbeidsplaatsen) van gebieden te bepalen kan de procentuele ontwikkeling of de absolute ontwikkeling worden gemeten. Beide hebben echter nadelen. Bij meten via de absolute ontwikkeling zullen gemeenten met een grote omvang sterk in het voordeel zijn. Gezien hun grote massa zal slechts een kleine procentuele groei al tot een hoge groei in absolute zin leiden. Anderzijds kan in gebieden met weinig arbeidsplaatsen per inwoner (dit kan vooral gelden bij een nader onderscheid naar economische sectoren) een beperkte groei in absolute zin zich kunnen vertalen in spectaculaire procentuele groeicijfers. Dit terwijl die groei in arbeidsplaatsen, afgezet tegen de omvang van het gebied (gemeten in aantal inwoners) nauwelijks van belang is.

Hier wordt een alternatieve groeimaat gehanteerd. Daarbij wordt de absolute ontwikkeling bepaald van het aantal arbeidsplaatsen in een periode per duizend gemiddeld in die periode woonachtige aantal inwoners tussen 15 en 65 jaar. Een denkbeeldig cijfervoorbeeld om dit te illustreren (voor de periode 1990-2000, voor de gemeenten A, B en C, voor het aantal arbeidsplaatsen in de zakelijke dienstverlening) staat in tabel I.1.

De zakelijke dienstverlening in gemeente A groeit in procenten gemeten zeer sterk, maar dat gebeurt vanuit een zeer laag aanvangsniveau. In absolute zin groeit de zakelijke dienstverlening in gemeente C zeer sterk, maar vergeleken met de omvang van de gemeente (gemeten via het aantal inwoners tussen 15 en 65 jaar) is de groei lager dan in gemeente B, waarvoor de hoogste 'groeiprestatie' volgens de alternatieve groeimaat resulteert.

Tabel 1.1 Voorbeeld berekenen groeiprestaties

	Gemeente A	Gemeente B	Gemeente C
Inwoners 15-65 jaar 1990	50.000	150.000	700.000
Inwoners 15-65 jaar 2000	80.000	160.000	720.000
Gem. Aantal inwoners 15-65 jaar in periode 1990-2000	65.000	155.000	710.000
Arbeitsplaatsen zakelijke dienstverlening 1990	1.500	10.000	100.000
Arbeitsplaatsen zakelijke dienstverlening 2000	3.000	16.000	120.000
Absolute ontwikkeling aantal arbeidsplaatsen	1.500	6.000	20.000
Procentuele ontwikkeling aantal arbeidsplaatsen	100%	60%	20%
Alternatieve groeimaat: groeiprestatie	23.1	38.7	28.2

In formulevorm uitgeschreven, geldt dat voor de economische sectoren de relatieve groei is berekend als de ontwikkeling van de werkgelegenheid (WP) tussen 1996 en 2002, gedeeld door de gemiddeld in die periode woonachtige potentiële beroepsbevolking, dat wil zeggen: alle 15- tot 65-jarigen (p.b.b.). Dus:

$$g_{ij} = 1000 * \frac{WP_{2002} - WP_{1996}}{0.5 * (p.b.b._{1996} + p.b.b._{2002})}$$

Relatieve economische groeiprestaties totale bedrijvigheid

De ontwikkeling van de totale werkgelegenheid tussen 1996 en 2002, gedeeld door het gemiddeld in die periode woonachtige inwoners tussen 15 en 65 jaar.

Starters

Het aantal starters per economische sector is voor de jaren 1996 tot en met 2002 bepaald per inwoner tussen 15 en 65 jaar. Vervolgens is het jaarlijkse gemiddelde berekend.
Gegevens: Kamers van Koophandel.

Groei, afwijking van verwachte groei

Voor respectievelijk materiaalgeoriënteerde, informatiegeoriënteerde en personengeoriënteerde activiteiten is voor de periode 1996-2002 de verwachte procentuele groei berekend indien voor elke sector het aantal arbeidsplaatsen zou zijn gegroeid volgens het nationaal gemiddelde. Dat is de 'verwachte groei'. Vervolgens is de feitelijke groei in de periode 1996-2002 vergeleken met de verwachte groei. Een hoge feitelijke groei vergeleken met de verwachte groei resulteert in een hoog rapportcijfer.

Gegevens: Combinatie CBS EWL, CBS Landbouwtelling en LISA.

Uitgifte bedrijventerreinen

Het aantal uitgegeven hectares bedrijventerrein (netto) in de periode 1996-2002 per inwoner tussen 15 en 65 jaar.

Gegevens: IBIS

Nieuwbouw kantoorruimte

De nieuwbouw aan kantoorruimte in de periode 1996-2002 per inwoner tussen 15 en 65 jaar.

Gegevens: Bak.

1.2 Bepalen rapportcijfers

Om de scores op de indicatoren onderling vergelijkbaar te maken zijn de scores per indicator geordend van hoog naar laag en is vervolgens voor alle indicatoren aan de gemeente c.q. het stadsgewest op exact dezelfde wijze een rapportcijfer toegekend (maximaal 10; minimaal 3). Daarbij zijn stapjes van een half gehanteerd. De kans op het scoren van een 6, 6.5 of 7 is hoger dan de kans op het scoren van een 10 of een 3. Het aantal tienens, negenenhalven, negens, enz. is volgens een vaste kansverdeling vastgesteld (zie tabel 1.2). Indien een gemeente op alle indicatoren gemiddeld scoort, resulteert een 6.5.

In tabel 1.3 is aangegeven welke gewichten per 'blok' en voor het totaal zijn gehanteerd om tot totaalscores te komen. De gewichten voor de 'relatieve vertegenwoordiging' zijn bepaald op basis van het nationale aandeel van arbeidsplaatsen in een subsector in een brede sector. Een soortgelijke methodiek is toegepast voor het aantal starters. De gewichten voor 'groei' zijn bepaald op basis van de standaarddeviatie van de groei van een subsector ten opzichte van de som van de standaarddeviaties van alle subsectoren.

Tabel 1.2 kansverdeling voor toekennen rapportcijfers

Rapportcijfer	Percentage
3	1%
3.5	3%
4	7%
4.5	13%
5	21%
5.5	31%
6	43%
6.5	57%
7	69%
7.5	79%
8	87%
8.5	93%
9	97%
9.5	99%
10	100%

Tabel 1.3 Gewichtenset rapportcijfers

Indicator	Gewicht per blok	Gewicht totaalscore
Structuur materiaalgeoriënteerde activiteiten 2002		
Relatieve vertegenwoordiging Land- en tuinbouw	0.050	0.007
Relatieve vertegenwoordiging Kennisintensieve industrie	0.065	0.009
Relatieve vertegenwoordiging Overige industrie	0.101	0.014
Relatieve vertegenwoordiging Bouwnijverheid	0.083	0.012
Relatieve vertegenwoordiging Groothandel	0.089	0.012
Relatieve vertegenwoordiging Transport	0.062	0.009
Relatieve vertegenwoordiging Totaal	0.150	0.021
Totaal uitgegeven bedrijventerreinen	0.100	0.014
Spreiding over sectoren	0.075	0.011
Arbeidsproductiviteit	0.075	0.011
Relatieve vertegenwoordiging Kleine bedrijven	0.075	0.011
Vertegenwoordiging groeisectoren	0.075	0.011
Totaal	1.000	0.140
Structuur informatiegeoriënteerde activiteiten 2002		
Relatieve vertegenwoordiging Bank-/verzekeringswezen	0.073	0.010
Relatieve vertegenwoordiging ICT	0.056	0.008
Relatieve vertegenwoordiging Zakelijke diensten	0.228	0.032
Relatieve vertegenwoordiging Openbaar bestuur	0.092	0.013
Relatieve vertegenwoordiging Totaal	0.150	0.021
Uitgegeven kantoorruimte	0.100	0.014
Spreiding over sectoren	0.075	0.011
Arbeidsproductiviteit	0.075	0.011
Relatieve vertegenwoordiging Kleine bedrijven	0.075	0.011
Vertegenwoordiging groeisectoren	0.075	0.011
Totaal	1.000	0.140
Structuur personeengeoriënteerde activiteiten 2002		
Relatieve vertegenwoordiging Detailhandel/reparatie	0.177	0.025
Relatieve vertegenwoordiging Onderwijs	0.072	0.010
Relatieve vertegenwoordiging Zorgsector	0.166	0.023
Relatieve vertegenwoordiging Vrijtijdsactiviteiten	0.085	0.012
Relatieve vertegenwoordiging Totaal	0.200	0.028
Spreiding over sectoren	0.075	0.011
Arbeidsproductiviteit	0.075	0.011
Relatieve vertegenwoordiging Kleine bedrijven	0.075	0.011
Vertegenwoordiging groeisectoren	0.075	0.011
Totaal	1.000	0.140
Vestigingsklimaat voor bedrijven		
Toename arbeidsaanbod	0.100	0.016
Ligging aan wegnnet	0.100	0.016
Nationale ligging	0.100	0.016
Agglomeratievoordelen	0.100	0.016
Hoeveelheid uitgeefbaar terrein	0.100	0.016
Europese ligging	0.100	0.016
Beschikbare ruimte	0.100	0.016
Gemiddeld opleidingsniveau beroepsbevolking	0.100	0.016
Toename inwoners	0.100	0.016
Ontwikkeling inkomen per inwoner	0.100	0.016
Totaal	1.000	0.160
Groei materiaalgeoriënteerde activiteiten 1996-2002		
Groei Kennisintensieve industrie	0.104	0.015
Groei Overige industrie	0.094	0.013
Groei Bouwnijverheid	0.082	0.012

Bureau Louter, 7 november 2003

Een economisch rapport voor Delft

M02020 Deelrapport 1

Groei Groothandel	0.101	0.014
Groei Transport	0.119	0.017
Groei Totaal	0.100	0.014
Starters Industrie	0.029	0.004
Starters Bouwnijverheid	0.095	0.013
Starters Distributie	0.075	0.011
Groei in afwijking van verwachte groei	0.100	0.014
Uitgifte bedrijventerreinen	0.100	0.014
Totaal	1.000	0.140
Groei informatiegeoriënteerde activiteiten 1996-2002		
Groei Bank-/verzekeringswezen	0.080	0.011
Groei ICT	0.142	0.020
Groei Zakelijke diensten	0.194	0.027
Groei Openbaar bestuur	0.085	0.012
Groei Totaal	0.100	0.014
Starters ICT	0.061	0.009
Starters Zakelijke diensten	0.139	0.019
Groei in afwijking van verwachte groei	0.100	0.014
Nieuwbouw kantoorruimte	0.100	0.014
Totaal	1.000	0.140
Groei personeengeoriënteerde activiteiten 1996-2002		
Groei Detailhandel/reparatie	0.120	0.017
Groei Onderwijs	0.073	0.010
Groei Zorgsector	0.190	0.027
Groei Vrijtijdsactiviteiten	0.117	0.016
Groei Totaal	0.150	0.021
Starters Detailhandel/reparatie	0.061	0.009
Starters Overige diensten	0.084	0.012
Starters Vrijtijdsactiviteiten	0.055	0.008
Groei in afwijking van verwachte groei	0.150	0.021
Totaal	1.000	0.140

Bijlage II Indelingen in sectoren

Bij het opstellen van de lijst met indicatoren is onderscheid gemaakt in materiaalgeoriënteerde, informatiegeoriënteerde en personeengeoriënteerde activiteiten en daarbinnen in respectievelijk zes, vier en vier brede economische sectoren. De indeling daarvan staat in tabel II.1.

Tabel II.1 Indelingen in economische sectoren

Economische sector	Materiaal, Informatie, Personen	Brede sector
Landbouw & visserij	Materiaalgeoriënteerd	Landbouw
Delfstoffenwinning	Materiaalgeoriënteerd	Kennisintensieve industrie
Voeding & genotmiddelen industrie	Materiaalgeoriënteerd	Overige industrie
Textiel, kleding, leer industrie	Materiaalgeoriënteerd	Overige industrie
Hout industrie	Materiaalgeoriënteerd	Overige industrie
Papier industrie	Materiaalgeoriënteerd	Overige industrie
Uitgeverijen & drukkerijen	Informatiegeoriënteerd	Zakelijke diensten
Aardolie industrie	Materiaalgeoriënteerd	Kennisintensieve industrie
Basischemie industrie	Materiaalgeoriënteerd	Kennisintensieve industrie
Chemie overig	Materiaalgeoriënteerd	Kennisintensieve industrie
Rubber & kunststof industrie	Materiaalgeoriënteerd	Overige industrie
Bouwmaterialen industrie	Materiaalgeoriënteerd	Overige industrie
Basismetale industrie	Materiaalgeoriënteerd	Kennisintensieve industrie
Metaalproducten industrie	Materiaalgeoriënteerd	Overige industrie
Machines industrie	Materiaalgeoriënteerd	Kennisintensieve industrie
Electrische apparaten & instrumenten industrie	Materiaalgeoriënteerd	Kennisintensieve industrie
Transportmiddelen industrie	Materiaalgeoriënteerd	Kennisintensieve industrie
Overige goederen & recycling	Materiaalgeoriënteerd	Overige industrie
Openbare nutsbedrijven	Informatiegeoriënteerd	Openbaar bestuur/ openbaar nut
Bouwnijverheid	Materiaalgeoriënteerd	Bouwnijverheid
Reparatiebedrijven	Personengeoriënteerd	Detailhandel/ reparatie
Groothandel	Materiaalgeoriënteerd	Groothandel
Detailhandel	Personengeoriënteerd	Detailhandel/ reparatie
Horeca	Personengeoriënteerd	Vrijtijdsactiviteiten
Vervoer over land	Materiaalgeoriënteerd	Transport
Vervoer over water	Materiaalgeoriënteerd	Transport
Vervoer door de lucht	Materiaalgeoriënteerd	Transport
Dienstverlening thv vervoer	Materiaalgeoriënteerd	Transport
Communicatiebedrijven	Informatiegeoriënteerd	ICT
Financiële instellingen en dienstverlening	Informatiegeoriënteerd	Bank-/verzekeringswezen
Verzekeringswezen & pensioen	Informatiegeoriënteerd	Bank-/verzekeringswezen
Handel & verhuur onroerend goed	Informatiegeoriënteerd	Bank-/verzekeringswezen
Computersoftware	Informatiegeoriënteerd	ICT
Overige zakelijke diensten	Informatiegeoriënteerd	Zakelijke diensten
Research	Informatiegeoriënteerd	Zakelijke diensten
Openbaar bestuur & belangen organisaties	Informatiegeoriënteerd	Openbaar bestuur/ openbaar nut
Onderwijs	Personengeoriënteerd	Onderwijs
Gezondheidszorg & welzijn	Personengeoriënteerd	Zorgsector
Overige dienstverlening	Personengeoriënteerd	Detailhandel/ reparatie
Cultuur, sport & recreatie	Personengeoriënteerd	Vrijtijdsactiviteiten

Bijlage III Gemeenten en kernsteden

In dit onderzoek zijn alle 70 indicatoren in het economisch rapport omgerekend naar de gemeentelijke indeling in 2003. Dat is met terugwerkende kracht gebeurd voor het verleden. Veelal ging het bij gemeentelijke herindelingen om het samenvoegen van gemeenten. Dat was echter niet altijd het geval. Een voorbeeld daarvan is de recente herindeling tussen Den Haag en de grensgemeenten. Voor dit onderzoek is veel aandacht besteed aan het zo nauwkeurig mogelijk omrekenen van economische indicatoren naar de gemeentelijke indeling in 2003. Dat kan aanzienlijke gevolgen hebben. Zo scoorde Leidschendam in eerdere versies van onderzoek in opdracht van Elsevier waarin de economische prestaties werden gemeten nog zeer hoog in de lijst, maar met het overgaan van het grootste deel van het Forepark naar Den Haag en het samenvoegen van Leidschendam met Voorburg daalde de nieuwgevormde gemeente sterk in de lijst. Berekend kan ook worden dat Den Haag zonder gemeentelijke herindeling op nummer 86 zou scoren (volgens de gemeentelijke indeling van voor 2002), terwijl volgens de huidige gemeentelijke gemeentegrenzen positie 68 wordt ingenomen. (Voor alle duidelijkheid: De groeicijfers hebben daarbij betrekking op de ontwikkeling van de bedrijvigheid in de periode 1996-2002 op het grondgebied van Den Haag volgens de gemeentelijke indeling per 2003.) Kleine gemeenten (minder dan 10.000 inwoners) zijn samengevoegd, voor zover mogelijk met kleine buurgemeenten, totdat de grens van 10.000 inwoners werd bereikt (bijvoorbeeld de vier Friese Waddeneilanden). Daardoor zijn er uiteindelijk geen 489 gemeenten (conform de indeling in 2003), maar 426 gebieden met individuele gemeenten of combinaties van kleine gemeenten.

Naast de lijst voor alle gemeenten is tevens een nadere analyse gemaakt van 32 stedelijke kernen. Zij vormen de kern van een stadsgewest. De stedelijke kernen zijn als volgt geselecteerd: Meer dan 15.000 mensen pendelen dagelijks voor hun werk uit de omgeving naar de kernstad en uit de kernstad zelf pendelt in ieder geval naar geen enkele andere gemeente meer dan 20% van de werkzame beroepsbevolking. (Om die laatste reden zijn bijvoorbeeld Almere, Zaanstad en Haarlemmermeer geen kernstad: Meer dan 20% van de werkzame beroepsbevolking pendelt naar Amsterdam.) Sommige stadsgewesten hebben een dubbelkern: Enschede/ Hengelo en Apeldoorn/ Deventer. Vijf stadsgewesten hebben naast een hoofdkern tevens een nevenkern. Van de nevenkern pendelt tussen 10 en 20% naar de hoofdkern, en het stadsgewest omvat diverse gemeenten die zowel op de hoofd- als op de nevenkern zijn gericht. De nevenkernen zijn Zeist (bij Utrecht), Haarlem (bij Amsterdam), Delft (bij Den Haag), Dordrecht (bij Rotterdam) en Helmond (bij Eindhoven).